

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Комунальний заклад Сумський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти

Кафедра педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту

Базарна Тетяна Семенівна

**УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ В
УМОВАХ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ**

Магістерська робота
здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент
освітньо-професійної програми
Менеджмент і адміністрування

Науковий керівник – кандидат
наук з державного управління, доцент, доцент
кафедри педагогіки, спеціальної освіти та
менеджменту

Івашина Л. П.

Рекомендована до захисту
рішенням кафедри педагогіки,
спеціальної освіти та менеджменту

Протокол № 7 від 27.01.2026 р.

Зав. кафедри _____ Г.Л.Єфремова

Суми - 2026

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Особливості екологічної безпеки населення.....	7
1.1.Поняття та зміст екологічної безпеки населення.....	7
1.2.Основні риси та критерії екологічної безпеки у сфері господарської діяльності.....	18
1.3. Нормативно-правове забезпечення екологічної безпеки населення.....	26
Розділ 2. Напрями забезпечення екологічної безпеки населення в Конотопській міській територіальній громаді	32
2.1. Характеристика господарської діяльності та екологічних ризиків у Конотопській міській територіальній громаді	32
2.2. Роль правової відповідальності суб'єктів господарювання у сфері екологічної безпеки.....	43
2.3.Шляхи удосконалення правового механізму до відповідальності щодо екологічної безпеки населення.....	52
Висновки.....	62
Список використаних джерел.....	64

ВСТУП

Екологічна безпека населення — це не лише юридична категорія, а й щоденна реальність життя людей у сучасних умовах. Вона визначає здатність навколишнього середовища безпечно забезпечувати життєдіяльність громади, мінімізувати ризики для здоров'я та сприяти сталому соціально-економічному розвитку. Для об'єднаних територіальних громад, зокрема таких як Конотопська територіальна громада, ця проблема є надзвичайно актуальною, оскільки саме на локальному рівні вирішуються питання захисту довкілля, управління відходами, контролю викидів та моніторингу якості природних ресурсів.

У Конотопській громаді існують конкретні екологічні ризики, які потребують системного аналізу та управлінських рішень. З одного боку, у місті встановлено першу в регіоні автоматизовану станцію моніторингу якості атмосферного повітря, що дозволяє відстежувати концентрації шкідливих речовин, таких як оксиди азоту, аміак або дрібнодисперсні частинки, та є важливим кроком у захисті здоров'я мешканців від повітряного забруднення. З іншого боку, проблема поводження з твердими та будівельними відходами залишається невирішеною: територія обслуговує десятки стихійних сміттєзвалищ і існуючі полігони перевантажені, що створює ризики для ґрунтів і водних джерел. Ситуацію ускладнюють і фактори, які виходять за межі суто економічної діяльності — інфраструктурні пошкодження, спричинені військовими діями, впливають на роботу критичних систем, включно з водопостачанням та енергетикою, що додатково посилює екологічні ризики та загрожує сталому розвитку громади.

В умовах таких викликів стає очевидною необхідність не лише в удосконаленні правового регулювання екологічної безпеки, а й у впровадженні комплексних підходів, що поєднують технологічні інновації, ефективний екологічний моніторинг, економічні стимули та активну участь громадськості у прийнятті екологічних рішень. Це робить тему дослідження не лише

актуальною, а й життєво важливою для забезпечення сталості розвитку та збереження здоров'я населення Конотопської територіальної громади.

Сучасні процеси розвитку господарської діяльності в Україні супроводжуються суттєвим антропогенним навантаженням на природне середовище. Активна експлуатація природних ресурсів, зростання масштабів промислового виробництва й транспортної інфраструктури, а також неефективна система управління відходами формують серйозні ризики для екологічної безпеки та стану здоров'я населення. Найбільш гостро ці проблеми проявляються в регіонах з інтенсивним розвитком промисловості та аграрного сектору, зокрема в Конотопському районі Сумської області.

Екологічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки та охоплює сукупність правових, організаційних, технічних і соціальних заходів, спрямованих на мінімізацію негативного впливу господарської діяльності на довкілля й забезпечення сталого розвитку територій. У цьому аспекті ключову роль відіграє юридична відповідальність суб'єктів господарювання як інструмент заохочення до дотримання екологічних вимог і стандартів.

Забезпечення екологічної безпеки на місцевому рівні потребує всебічного аналізу особливостей господарської діяльності, наявних екологічних загроз та ефективності механізмів правової відповідальності, що застосовуються до підприємств і установ. З огляду на різноманітність економічних процесів — від сільськогосподарського виробництва до промисловості — Конотопський район вимагає дослідження не лише загальнодержавних підходів, а й регіональних практик екологічного контролю та попередження правопорушень.

Теоретичні й практичні засади забезпечення екологічної безпеки відображені у працях таких науковців, як О. Ковальчук [15], І. Лук'яненко [21], М. Шульга [32] та інших дослідників.

Серед найбільш активно розроблюваних наукових напрямів виокремлюються питання екологічної відповідальності (Г. Білявський [3]) і екологічного права (М. Андрусик [2], І. Гриценко [9]). Наукові напрацювання

зазначених авторів стали теоретичною основою для формування підходів до розуміння механізмів забезпечення екологічної безпеки в контексті правової відповідальності суб'єктів господарської діяльності.

Актуальність вказаної проблеми зумовило обрання теми нашого дослідження **«Удосконалення екологічної безпеки населення в умовах об'єднаної територіальної громади»**

Об'єкт дослідження – екологічна безпека населення у сфері господарської діяльності.

Предмет дослідження – шляхи удосконалення екологічної безпеки населення.

Мета дослідження – дослідити шляхи удосконалення екологічної безпеки населення в контексті правової відповідальності.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати наступні **завдання:**

1. Охарактеризувати поняття та зміст екологічної безпеки населення.
2. Проаналізувати нормативно-правове забезпечення екологічної безпеки населення в Україні.
3. Охарактеризувати господарську діяльності та екологічні ризики у Конотопській міській територіальній громаді
4. Дослідити шляхи вдосконалення правового механізму суб'єктів господарювання до відповідальності щодо екологічної безпеки населення

У процесі дослідження застосовано комплекс взаємопов'язаних *теоретичних та емпіричних методів*, зокрема аналіз наукових і методичних джерел з проблематики роботи, а також методи аналізу, синтезу та індукції, які були використані для опрацювання, систематизації й узагальнення інформації щодо питань забезпечення екологічної безпеки.

Теоретична цінність дослідження полягає в обґрунтуванні сутності та змісту поняття екологічної безпеки, визначенні її ключових характеристик і критеріїв у сфері господарської діяльності, а також у встановленні механізмів і форм правової відповідальності суб'єктів господарювання.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання отриманих результатів для формування фахового підходу до забезпечення екологічної безпеки в контексті реалізації правової відповідальності суб'єктів господарської діяльності.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження відображені у двох публікаціях:

1. Базарна Т.С. Особливості сучасного управління в умовах екологічних викликів. *Збірник наукових праць студентів, магістрантів та молодих дослідників «Сучасна наука: погляд молодих»*. Суми: НВВ КЗ СОІППО, 2025. С. 13-14.

2. Базарна Т.С. Підтримка безпечних для життя і здоров'я людей екологічних умов в Україні. *Збірник наукових праць студентів, магістрантів та молодих дослідників «Сучасна наука: погляд молодих»*. Суми: НВВ КЗ СОІППО, 2026. С.5-6.

Структура дослідження зумовлена заявленими метою й завданнями та складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 68 сторінок, з них основного тексту – 63 сторінки. Список використаних джерел містить 61 позиція.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Поняття та зміст екологічної безпеки населення

У сучасних умовах розвитку суспільства проблематика екологічної безпеки набуває особливої значущості, адже вона безпосередньо визначає стан довкілля та рівень життя населення. Забезпечення екологічної безпеки є одним із ключових пріоритетів сталого розвитку як окремих держав, так і міжнародної спільноти в цілому. Це поняття включає комплекс заходів, спрямованих на попередження шкідливого впливу господарської діяльності на природне середовище, а також на зниження екологічних ризиків і загроз для здоров'я людини. Аналіз сутності та змісту екологічної безпеки сприяє глибшому усвідомленню її місця в системі національної безпеки та дає змогу визначити основні механізми її забезпечення. У цьому зв'язку особливого значення набуває дослідження правових, економічних і організаційних складових екологічної безпеки, які формують основу для розроблення та реалізації ефективної державної екологічної політики.

З метою належного захисту навколишнього природного середовища держава створює нормативно-правову базу, спрямовану на регулювання раціонального використання природних ресурсів і запобігання їх виснаженню та забрудненню. Положення екологічного законодавства встановлюють правила природокористування та передбачають відповідальність за порушення екологічних вимог. До основних завдань у цій сфері належать:

- визначення нормативів використання природних ресурсів (земельних, водних, повітряних, біологічних тощо);
- запровадження показників, що дозволяють здійснювати контроль за станом довкілля та екологічною діяльністю суб'єктів господарювання.

Конституція України закріплює право кожного громадянина на безпечне і сприятливе для життя навколишнє природне середовище, а також гарантує

доступ до інформації про його стан. Водночас на кожного покладається обов'язок дбайливого ставлення до природи та недопущення завдання їй шкоди.

Державні інституції, зокрема Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, здійснюють розроблення й реалізацію екологічної політики, забезпечують нагляд за виконанням природоохоронного законодавства та проводять системний моніторинг стану навколишнього природного середовища.

Екологічна безпека характеризується таким станом довкілля, за якого забезпечується його надійний захист від негативних антропогенних впливів, а життєдіяльність, життя і здоров'я населення не перебувають під загрозою внаслідок забруднення чи деградації природних ресурсів (рис.1.1.).

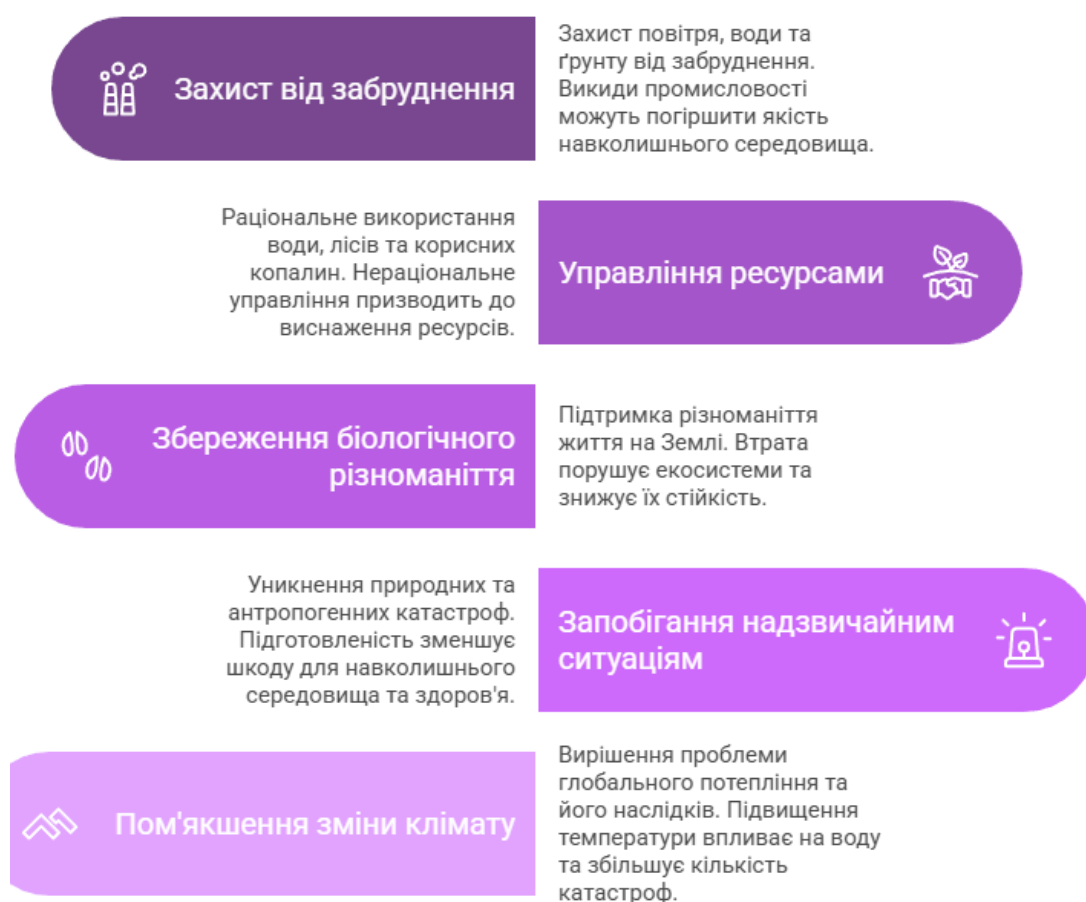

Рис.1.1. Основні складові екологічної безпеки

Моніторинг навколишнього природного середовища являє собою систематичний і безперервний процес спостереження за його станом, що передбачає збирання, узагальнення та аналіз даних з метою науково обґрунтованого ухвалення управлінських рішень у сфері охорони довкілля та запобігання потенційним екологічним загрозам. За твердженням науковця І. Жарікова, система екологічного моніторингу інтегрує діяльність різних органів державної влади та забезпечує формування цілісного уявлення про екологічний стан країни — від місцевого до загальнодержавного рівня [11].

Територія держави класифікується на окремі зони відповідно до рівня екологічної небезпеки, для кожної з яких встановлюються відповідні вимоги та обмеження щодо допустимих видів господарської діяльності та виробництва з урахуванням екологічних, соціальних і економічних характеристик регіонів.

Поліпшення екологічного стану довкілля потребує значних фінансових вкладень. Водночас у перспективі найближчих 5–10 років фінансові можливості держави щодо реалізації природоохоронних заходів залишатимуться обмеженими, що зумовлює необхідність чіткого визначення пріоритетних напрямів і найбільш проблемних сфер для пошуку оптимальних, реалістичних та економічно доцільних рішень.

Під час планування екологічної політики доцільно враховувати такі ключові чинники:

- негативний вплив забруднення довкілля на стан здоров'я населення;
- економічні втрати, пов'язані зі зниженням продуктивності праці та деградацією природних ресурсів;
- ризики втрати біорізноманіття та руйнування природних ландшафтів (лісових масивів, водних об'єктів, пасовищ тощо);
- економічну результативність і доцільність впровадження природоохоронних заходів.

До основних пріоритетів у сфері охорони навколишнього природного середовища належать:

- забезпечення безпечного функціонування ядерних об'єктів і мінімізація наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;
- поліпшення екологічного стану річкових систем і підвищення якості питної води;
- оздоровлення довкілля у великих промислових регіонах, зокрема в Донецько-Придніпровському районі;
- будівництво та оновлення систем очищення стічних вод;
- запобігання забрудненню вод Чорного й Азовського морів;
- формування збалансованої моделі природокористування та впровадження екологічно безпечних технологій у промисловості;
- збереження біологічного різноманіття й розширення мережі природоохоронних і заповідних територій.

Сучасний екологічний стан України є результатом тривалого періоду надмірної експлуатації природних ресурсів та безвідповідального ставлення до навколишнього природного середовища. Наймасштабнішою техногенною катастрофою стала аварія на Чорнобильській атомній електростанції у 1986 році, наслідки якої призвели до радіоактивного забруднення значних територій і зумовили виникнення довготривалих екологічних, медичних та соціальних проблем.

За оцінкою І. Лук'яненка, екологічну ситуацію в Україні на сучасному етапі слід визначати як кризову. Такий стан обумовлений застосуванням застарілих технологій у виробництві, високим рівнем забруднення атмосферного повітря, водних об'єктів і ґрунтового покриву, недостатньою ефективністю природоохоронної діяльності, а також низьким рівнем екологічної культури й свідомості населення [21].

Провідними джерелами негативного впливу на довкілля залишаються промислові підприємства, зокрема металургійна та хімічна промисловість, а також об'єкти теплоенергетики, які щороку здійснюють значні викиди забруднювальних речовин. Суттєвої шкоди водним ресурсам завдає скидання недостатньо очищених або неочищених стічних вод, тоді як транспортна

інфраструктура є одним із головних чинників погіршення якості атмосферного повітря в міських агломераціях. Водночас ядерна енергетика, незважаючи на її потужний енергетичний потенціал, становить додаткову екологічну загрозу через відсутність ефективної системи перероблення та безпечного зберігання відпрацьованого ядерного палива.

Сільське господарство залучає значні земельні та водні ресурси, однак їх використання нерідко здійснюється без урахування екологічних вимог, що призводить до деградації ґрунтів і зменшення їхньої продуктивності. Додатковим чинником загрози екологічній безпеці держави є імпорту токсичних відходів з-за кордону, можливий унаслідок недосконалості природоохоронного законодавства та недостатнього рівня контролю. Такі процеси завдають істотної шкоди навколишньому природному середовищу й здоров'ю населення та стримують розвиток екологічно безпечних технологій.

Проблема екологічної безпеки в Україні має комплексний характер і потребує врахування економічних, історичних та соціальних передумов. Її розв'язання передбачає удосконалення нормативно-правової бази, посилення державного нагляду, впровадження інноваційних технологічних рішень і підвищення рівня екологічної культури суспільства. Водночас інтенсивний науково-технічний прогрес і розвиток промисловості спричинили появу нових ризиків для довкілля та здоров'я людини. Незважаючи на заходи, що здійснюються державою з метою зменшення антропогенного навантаження, екологічна ситуація в країні продовжує ускладнюватися, що зумовлено як нестабільною економічною ситуацією, так і недостатньою поінформованістю населення щодо основ екологічної безпеки.

У повсякденній діяльності — у побуті, на робочому місці, під час пересування транспортом або відпочинку на природі — людина постійно стикається з чинниками, які можуть негативно впливати на стан здоров'я. Усвідомлення джерел таких небезпек і володіння знаннями про способи їх запобігання дають змогу знизити рівень ризиків і забезпечити належний рівень захисту для себе та оточення.

Демографічна ситуація в Україні належить до найбільш складних у європейському просторі. До характерних ознак сучасної демографічної кризи належать тривале скорочення чисельності населення, низькі показники народжуваності та зростання рівня смертності. Від'ємний природний приріст спостерігається вже протягом кількох десятиліть, що пояснюється поєднанням економічних труднощів і затяжних соціальних проблем. Значний вплив на демографічні процеси мають міграційні потоки, унаслідок яких істотна частина працездатного населення виїжджає за межі країни в пошуках кращих умов праці та життя, що посилює явища депопуляції.

Особливої уваги потребує проблема старіння населення. Зменшення частки молодих вікових груп і зростання кількості осіб похилого віку зумовлює підвищене навантаження на системи соціального забезпечення та охорони здоров'я. Така демографічна структура стримує економічний розвиток держави й створює додаткові виклики для пенсійної та медичної сфер. Посилення дисбалансу між працездатним і непрацездатним населенням актуалізує необхідність упровадження державою ефективних заходів, спрямованих на підтримку сімей, заохочення народжуваності та повернення трудових мігрантів.

Поліпшення демографічної ситуації в Україні можливе лише за умови реалізації комплексної державної політики. Вирішальне значення мають не лише економічне зростання, а й створення безпечних і стабільних умов життя, забезпечення доступу до якісної освіти та медичних послуг. Державна демографічна стратегія має бути орієнтована на зміцнення сімейних цінностей, підтримку молодих сімей і реалізацію програм соціального захисту. Лише системний і послідовний підхід здатний зупинити процес скорочення населення та забезпечити позитивну динаміку демографічного розвитку країни.

Упродовж 1914–2024 років демографічна динаміка в регіонах України мала нерівномірний характер. Збільшення чисельності населення зафіксовано лише в окремих територіях, зокрема в місті Києві та Закарпатській області. Водночас у переважній більшості регіонів країни відбулося скорочення кількості мешканців, яке відрізнялося за масштабами та інтенсивністю (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1.

Зміна чисельності населення в різних регіонах України за останні 10 років

Місто, область	Показання
Закарпатська область, Київ	Зростання кількості жителів
Волинська, Рівненська, Чернівецька, Івано – Франківська обл., Севастополь, АР Крим.	Скорочення приблизно 5%
Тернопільська, Одеська, Львівська обл.	Зменшення на 5 – 10%
Миколаївська, Херсонська, Харківська, Хмельницька, Київська, Запорізька обл.	Втрата населення 10 – 15%
Вінницька, Донецька, Полтавська, Дніпропетровська, Житомирська, Черкаська	Скорочення 15 – 20%
Сумська, Чернігівська, Кіровоградська, Луганська	Падіння чисельності понад 20%

У цілому така демографічна динаміка вказує на наявність гострих проблем відтворення населення в більшості регіонів, передусім у північних і східних областях країни.

Отже, екологічна безпека перебуває у тісному взаємозв'язку не лише зі станом навколишнього природного середовища, а й із загальною соціальною, економічною та демографічною ситуацією в державі. Стан довкілля відображає рівень розвитку виробничої сфери, технологічного потенціалу та культури природокористування, а також є показником результативності державної політики у сфері охорони природи. У цьому контексті екологічна безпека виступає важливою складовою національної безпеки та необхідною умовою збереження здоров'я населення і забезпечення сталого розвитку суспільства.

Форми правової відповідальності включають накладення штрафів, конфіскацію майна, зобов'язання до відновлення екологічного стану та виплату компенсацій за завдану шкоду. Адміністративні санкції можуть бути накладені

у вигляді штрафів або попереджень за порушення екологічних норм, що стосуються, наприклад, викидів шкідливих речовин чи використання природних ресурсів без належних дозволів. Кримінальна відповідальність передбачає суворіші покарання, включаючи ув'язнення або значні фінансові штрафи для осіб, чия діяльність призводить до серйозних екологічних катастроф або порушення прав громадян на чисте довкілля.

Важливою складовою механізмів правової відповідальності є система екологічного моніторингу та контролю за виконанням природоохоронних норм. Це дозволяє своєчасно виявляти порушення та застосовувати відповідні санкції. Окрім традиційних форм відповідальності, важливим інструментом є запровадження екологічних стандартів та сертифікаційних процедур для підприємств, що стимулюють їх до дотримання екологічних вимог і використання технологій, що зменшують вплив на природу. Усі ці механізми сприяють створенню умов для сталого розвитку, де економічна діяльність не шкодить природному середовищу.

Форми правової відповідальності в Україні є важливими інструментами забезпечення дотримання законодавства і правопорядку в різних сферах суспільного життя. Вони можуть бути адміністративними, цивільними, кримінальними та дисциплінарними. Адміністративна відповідальність є найбільш поширеною формою, що застосовується до осіб або організацій за порушення законодавчих норм, не пов'язаних із тяжкими наслідками. Ці порушення зазвичай регулюються штрафами, попередженнями або призупиненням діяльності. Адміністративна відповідальність використовується в таких випадках, як порушення правил дорожнього руху, несанкціоновані викиди в атмосферу або порушення санітарних норм.

Цивільна відповідальність передбачає відшкодування збитків, завданих порушенням законодавства або контрактних зобов'язань. Вона може включати компенсацію за завдану шкоду природному середовищу, майну чи здоров'ю громадян. Цивільно-правова відповідальність в Україні реалізується через відшкодування шкоди, що може бути як матеріальною, так і моральною. Ця

форма відповідальності зазвичай застосовується у випадках порушення договорів або виконання неправомірних дій, які завдали збитків іншій стороні, наприклад, екологічних правопорушень, що призвели до забруднення води або ґрунтів.

Кримінальна відповідальність є найсуворішою формою правової відповідальності, що застосовується за найбільш серйозні порушення, які можуть завдати значної шкоди суспільству або державі. В Україні кримінальна відповідальність охоплює різноманітні злочини, від несанкціонованої вирубки лісів до більш серйозних екологічних правопорушень, таких як незаконне видобування корисних копалин або токсичних відходів. Вона передбачає не лише штрафи, а й позбавлення волі, конфіскацію майна або заборону на здійснення певних видів діяльності. Всі ці форми відповідальності дозволяють забезпечити правопорядок і захистити права громадян, навколишнє середовище та економічні інтереси країни.

Незважаючи на складнощі, в державі сформовано основні напрями розвитку екологічного законодавства, серед яких:

1. Розвиток нормативно-правової бази. Важливим кроком стало створення та оновлення ключових законодавчих актів у сфері охорони довкілля, таких як:

- Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»;
- Закон «Про екологічну експертизу»;
- Водний кодекс України;
- Земельний кодекс України;
- Лісовий кодекс України;
- Кодекс цивільного захисту України;
- Закон «Про екологічну безпеку».

Ці нормативні документи створюють правову основу для здійснення контролю, моніторингу та відповідальності за забруднення довкілля.

2. Системна інтеграція екологічної безпеки у національну безпеку

Екологічна безпека поступово визнається складовою загальної системи національної безпеки. У Державній стратегії екологічної політики України на 2030 рік закладено принципи сталого розвитку, запобігання ризикам, формування «зеленої» економіки.

3. Створення єдиної системи екологічного моніторингу та оцінки ризиків

Важливим завданням є розвиток державної системи спостереження, прогнозування, реагування на екологічні загрози. Це включає автоматизовані системи оцінки ризиків, бази даних, екологічні паспорти підприємств тощо.

4. Зміцнення міжнародного співробітництва та впровадження стандартів ЄС

З огляду на євроінтеграційний курс України, важливим напрямком є адаптація екологічного законодавства до директив Європейського Союзу, зокрема у сферах поводження з відходами, захисту вод, повітря, боротьби зі змінами клімату, охорони біорізноманіття.

Формування екологічної культури серед громадян, розвиток еколого-правової освіти є обов'язковими умовами ефективного правозастосування. Правова безграмотність населення і низький рівень відповідальності у сфері довкілля залишаються серйозною перешкодою. Законодавство про екологічну безпеку в Україні перебуває на етапі розвитку і потребує подальшого вдосконалення. Основні напрями – це вдосконалення законодавства, формування екологічної політики як частини національної безпеки, розвиток моніторингу, міжнародне співробітництво та підвищення екологічної правосвідомості населення. Ефективне правове регулювання має бути не лише декларативним, а дієвим інструментом захисту довкілля і здоров'я населення.

Формування екологічної культури серед громадян є одним із ключових аспектів сталого розвитку та охорони довкілля. Екологічна культура передбачає не тільки знання про навколишнє середовище, а й активну участь у його збереженні, раціональному використанні природних ресурсів та мінімізації шкідливого впливу людської діяльності. Важливо, щоб громадяни розуміли свою відповідальність за стан довкілля і були готові змінювати свої звички,

підтримуючи екологічно чисті технології, сортування відходів, зменшення енергоспоживання та водоспоживання, а також активно брати участь у заходах, спрямованих на збереження природи.

Крім того, для формування екологічної культури необхідно впроваджувати системне екологічне виховання на всіх рівнях – від дитячих садків до університетів. Важливою складовою є популяризація екологічних ініціатив через медіа, громадські організації та державні програми. Спільними зусиллями держави, бізнесу та громадян можна створити середовище, де охорона природи стане невід'ємною частиною повсякденного життя, а екологічні цінності – нормою для наступних поколінь.

Ефективне застосування цих механізмів сприяє створенню стійкої правової бази, що підтримує баланс між розвитком бізнесу та охороною навколишнього середовища. Водночас, правова відповідальність також має превентивну роль, змушуючи підприємства впроваджувати новітні екологічно чисті технології та дотримуватися міжнародних стандартів. У результаті, системний підхід до правової відповідальності є важливим елементом сталого розвитку і збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Водночас соціально-економічні труднощі та демографічні трансформації можуть як сприяти, так і перешкоджати досягненню належного рівня екологічної безпеки. Скорочення чисельності населення, активні міграційні процеси, економічна нестабільність і недосконалість екологічного законодавства суттєво ускладнюють розв'язання природоохоронних проблем. У зв'язку з цим досягнення сталого поступу потребує комплексного підходу, що передбачає поєднання економічного розвитку з упровадженням екологічно безпечних технологій, підвищенням рівня екологічної свідомості населення та посиленням державного контролю за дотриманням природоохоронних вимог.

Отже, екологічна безпека населення є багатокомпонентним суспільним явищем, що відображає стан захищеності людини та довкілля від негативних антропогенних і природних впливів та виступає важливою складовою національної безпеки держави. Вона охоплює систему правових, економічних,

організаційних і соціальних заходів, спрямованих на збереження природного середовища, мінімізацію екологічних ризиків і забезпечення належних умов життя та здоров'я населення. Рівень екологічної безпеки безпосередньо залежить від ефективності державної екологічної політики, розвитку екологічно безпечних технологій і сформованості екологічної свідомості суспільства, що в сукупності визначає можливості сталого розвитку країни.

1.2. Основні риси та критерії екологічної безпеки у сфері господарської діяльності

Стан навколишнього середовища може бути різним за рівнем безпеки. Навіть незначні зміни, які погіршують його якість, можуть становити загрозу для здоров'я людини чи інших живих істот. А в деяких регіонах ситуація настільки погіршилась, що її вже називають «екологічним нещастям» або навіть «екологічною катастрофою». Є проблеми, які мають глобальний характер і стосуються всього людства. Тому екологічна безпека повинна стати одним із головних напрямів розвитку кожної країни.

Проте визначити, яким саме має бути "нормальний" або "безпечний" стан природи – дуже складно. Адже ці межі встановлює сама людина, а її оцінки часто суб'єктивні. Наприклад, ми можемо вважати, що природа була найкращою до втручання людини. Але чи дійсно це був найсприятливіший період для життя? Адже протягом історії люди прагнули змінити природу, пристосувати її до своїх потреб, а не жити повністю в гармонії з нею.

Можливо, більш правильний підхід – не намагатися повернути природу до попереднього стану, а вміло поєднати людську діяльність із природними процесами. Але це складно, бо уявлення людей про якість життя дуже різняться залежно від країни, культури, віку, професії, історичного періоду тощо.

Відомий учений О.Ковальчук вважав, що найкраща якість життя – це коли бажання людини відповідають її можливостям. Він також виділяв три типи людських потреб [15]:

1. Основні (базові) – це життєво важливі речі: їжа, вода, повітря, житло, земля.

2. Інформаційні – потреба в знаннях, інформації (її відсутність теж може шкодити здоров'ю).

3. Псевдопотреби – непотрібні або шкідливі звички та бажання.

Ці потреби змінюються з часом, і важливо знайти гармонійне поєднання між ними.

Людину оточує дуже складне і різноманітне середовище, яке складається з кількох типів компонентів:

– *природні системи* – це елементи природи, такі як ландшафти, геосистеми, гірські породи, ґрунти та інші природні утворення.

– *квазіприродні системи* – це середовище, яке створене людиною, але базується на природі. Наприклад, парки, поля, сади, штучні водойми – вони мають природні риси, але з'явилися завдяки діяльності людини.

– *техногенне (технічне) середовище* – усе, що створено людиною для життя та праці: будинки, дороги, техніка, електромережі тощо.

– *соціальне середовище* – це стосунки між людьми, психологічний клімат у суспільстві, обмін інформацією, культура та інші нематеріальні складові.

У свою чергу, *середовище існування рослин* – або екотоп – включає:

- хімічні речовини (мінеральні та органічні),
- кліматичні умови (температура, вологість, світло),
- властивості ґрунту та його кислотність (pH),
- інші рослини і тварини, що впливають на даний вид (наприклад, конкуренція або симбіоз).

Також цікаво, що такі поняття, як "екологічна безпека", "екологічна криза" чи "катастрофа", зазвичай застосовують із людської точки зору. Проте в історії Землі ще до появи людини теж відбувалися значні зміни в природі – виверження вулканів, зледеніння, зміни клімату. Вони несли втрати для одних

видів, але водночас сприяли появі нових. Тобто те, що з нашого боку виглядає як катастрофа, у масштабах природи – це лише черговий етап еволюції.

Екологічна безпека – це комплексна характеристика стану природного середовища, що гарантує відсутність загроз життєдіяльності людей та стабільності екосистем. Її основними рисами є збереження природного балансу, мінімізація негативного впливу людської діяльності на природу та здатність довкілля до самовідновлення. Екологічна безпека передбачає ефективну систему моніторингу стану природи, своєчасне реагування на загрози та активну участь держави і суспільства у збереженні та відновленні природних ресурсів.

Критерії оцінки екологічної безпеки базуються на комплексному аналізі як якісних, так і кількісних показників стану навколишнього середовища. Якісні показники включають хімічний, фізичний та біологічний склад компонентів довкілля, а також рівень їх забруднення шкідливими речовинами. Наприклад, оцінка повітря передбачає аналіз концентрації шкідливих газів і часток, води — вміст токсичних хімічних сполук та біологічну чистоту, ґрунтів — рівень накопичення важких металів та пестицидів.

Кількісні показники дозволяють визначити масштаб забруднення та його вплив на екосистему. Для повітря це можуть бути концентрації певних газів у мг/м^3 , для води — вміст шкідливих речовин у мг/л або ступінь біологічного забруднення, для ґрунтів — рівень токсичних елементів у мг/кг . Такі дані допомагають визначати допустимі норми та своєчасно реагувати на перевищення меж безпечного впливу на здоров'я людей і стан природи.

Оцінка стану флори і фауни доповнює картину екологічної безпеки, оскільки вони є індикаторами якості середовища. Зменшення чисельності видів, порушення їхньої життєдіяльності або зміни в екосистемах сигналізують про негативні зміни у довкіллі. Таким чином, комплексне використання якісних і кількісних показників дозволяє сформувати об'єктивну оцінку екологічної безпеки, розробляти ефективні заходи для її підвищення та забезпечення сталого розвитку територій.

До них належать рівень забруднення, дотримання екологічних нормативів, стан біорізноманіття, рівень шкідливих викидів та ефективність утилізації відходів. Важливим критерієм також є відповідність діяльності підприємств вимогам природоохоронного законодавства та міжнародних стандартів, що регулюють безпечне природокористування.

Важливою рисою сучасної екологічної безпеки є її інтеграційний характер – вона охоплює економічні, правові, технологічні та соціальні аспекти розвитку суспільства. Забезпечення екологічної безпеки неможливе без активної екологічної політики, впровадження інноваційних технологій та підвищення рівня екологічної свідомості громадян. Тільки поєднання цих чинників дозволяє досягти оптимального співвідношення між розвитком економіки та збереженням природи, що є головним критерієм стійкого розвитку держави

Забезпечення екологічної безпеки неможливе без цілеспрямованої екологічної політики, що поєднується з активним упровадженням сучасних, екологічно чистих технологій та системним підвищенням екологічної свідомості населення. Лише за умови взаємодії держави, бізнесу та суспільства можна досягти реальних результатів у зниженні рівня забруднення довкілля, збереженні природних ресурсів і запобіганні екологічним загрозам. Важливо, щоб громадяни усвідомлювали свою відповідальність за стан природи та були готові змінювати звички на користь сталого розвитку.

Важливо, щоб громадяни усвідомлювали свою відповідальність за стан природи, оскільки кожен індивідуальний вчинок — від поводження з відходами до використання ресурсів — безпосередньо впливає на екологічну ситуацію. Усвідомлення цієї відповідальності формує культуру турботи про навколишнє середовище, стимулює активну участь у заходах із збереження природних ресурсів та сприяє прийняттю рішень, що мінімізують шкоду довкіллю.

Готовність змінювати звички на користь сталого розвитку є ключовим фактором переходу до екологічно збалансованого способу життя. Це проявляється у виборі екологічно безпечних продуктів, зменшенні споживання

енергії та води, підтримці переробки відходів і участі у громадських ініціативах. Такі зміни не лише покращують стан природи, а й створюють умови для здоровішого та комфортнішого життя для сучасного та майбутніх поколінь.

Екологічна безпека характеризується кількома ключовими рисами, які визначають її сутність та важливість:

1. *Комплексність*: Екологічна безпека охоплює широкий спектр взаємопов'язаних аспектів, включаючи стан атмосферного повітря, водних ресурсів, ґрунтів, біорізноманіття, а також вплив промисловості, сільського господарства та інших видів людської діяльності.

2. *Динамічність*: Екологічна ситуація постійно змінюється під впливом природних процесів та антропогенних факторів. Тому, екологічна безпека вимагає постійного моніторингу, оцінки ризиків та адаптації стратегій управління.

3. *Ієрархічність*: Екологічна безпека має різні рівні – глобальний, регіональний, національний та локальний. Проблеми, що виникають на одному рівні, можуть мати наслідки на інших рівнях. Наприклад, глобальне потепління впливає на екосистеми та економіку окремих країн.

4. *Невизначеність*: Прогнозування екологічних наслідків є складним завданням через складність екосистем та недостатність даних. Тому, в управлінні екологічною безпекою необхідно враховувати невизначеність та застосовувати запобіжні заходи.

5. *Соціальна значущість*: Екологічна безпека безпосередньо впливає на здоров'я та добробут населення. Забруднення навколишнього середовища може призвести до захворювань, зниження якості життя та соціальної напруги (рис.1.2.).

Рис. 1.2. Основні риси екологічної безпеки

Щоб оцінити рівень екологічної безпеки, використовують кілька основних груп критеріїв:

1.Індивідуальні (медичні, санітарні). Ці критерії спрямовані на захист здоров'я окремої людини. Вони допомагають визначити, наскільки небезпечний вплив певного чинника на організм людини. Для цього зазвичай використовують показники ризику – наприклад, наскільки зростає ймовірність захворіти протягом року або життя через дію шкідливого фактору.

2.Генетичні. Ці критерії мають на меті зберегти здоров'я майбутніх поколінь, тобто зменшити ризик появи спадкових хвороб. Вони стосуються не лише конкретної людини, а й її нащадків, тому виділяються окремо, хоч і входять до ширшої групи індивідуальних критеріїв.

3.Соціальні. Йдеться про захист цілих груп людей від шкідливого впливу. Після великих техногенних аварій (наприклад, на ЧАЕС) стало зрозуміло, що важливо враховувати не лише окрему людину, а й колективну безпеку – мешканців регіонів, трудові колективи тощо.

4.Психологічні. Ці критерії показують, наскільки люди готові сприймати ризики. Навіть якщо рівень небезпеки об'єктивно невеликий, але люди

сприймають ситуацію як загрозову, це створює напругу в суспільстві. Тому важливо враховувати і рівень довіри, і відчуття безпеки в громаді.

5. Економічні. Екологічна безпека неможлива без економічної стабільності. Якщо природні чи техногенні катастрофи призводять до великих матеріальних збитків, це може дестабілізувати всю економіку. Економічні критерії оцінюють, наскільки ризики можуть вплинути на довготривалий розвиток держави.

6. Технічні критерії. Спрямовані на запобігання аваріям і катастрофам. Наприклад, встановлюються жорсткі обмеження на ймовірність виникнення серйозної аварії або на кількість шкідливих речовин, які допускається використовувати у виробництві.

7. Біологічні критерії. Їх мета – зберегти різноманіття живої природи. Наприклад, у деяких країнах (як-от Нідерланди) не дозволяється зменшення кількості видів понад певну межу (зазвичай не більше 5%). Також враховують вплив на найбільш чутливі організми.

8. Екологічні критерії. Забезпечують стабільність екосистем, не допускаючи надмірного втручання в природні процеси. Для цього, наприклад, визначають «слабкі місця» в екосистемах і контролюють, щоб на них не було великого тиску.

9. Ландшафтні та географічні критерії. Вони обмежують негативний вплив на важливі природні території – водозбори, ґрунти, природні зони. Визначаються території, де діяльність може бути дозволена або повністю заборонена, залежно від клімату чи географії.

10. Ресурсні критерії. Потрібні для контролю над використанням природних ресурсів. Регулюється як видобуток невідновлюваних ресурсів (наприклад, нафта), так і споживання відновлюваних (як-от вода чи ліс).

11. Політико-інформаційні критерії. Передбачають, що громадяни мають право бути поінформованими про екологічно небезпечні технології, а також брати участь у прийнятті рішень щодо їх впровадження.

12. *Моральні та правові критерії.* Спрямовані на формування у суспільстві нових цінностей та уявлень про відповідальність перед довкіллям і майбутніми поколіннями. Це про екологічну етику, право на чисте довкілля та обов'язок зберегти природу.

Щоб уникнути серйозних соціальних проблем через екоцид в Україні, який має не лише екологічні, а й економічні та політичні причини, держава повинна прагнути наздогнати розвинені країни у сфері охорони довкілля і покращення якості життя людей. Однак зробити це самотужки зараз практично неможливо.

Тому Україні потрібна підтримка та тісна співпраця з іншими країнами світу. В кінцевому результаті екологічна політика України має стати частиною глобальної системи колективної екологічної безпеки.

Таким чином, основні риси та критерії екологічної безпеки у сфері господарської діяльності визначаються здатністю підприємств і організацій здійснювати виробничі процеси без шкоди для навколишнього середовища та здоров'я населення. Вони передбачають дотримання екологічних стандартів, мінімізацію шкідливих викидів і раціональне використання природних ресурсів. Важливу роль відіграють системи екологічного контролю, моніторингу та впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Забезпечення високого рівня екологічної безпеки у господарській діяльності вимагає комплексного підходу, що передбачає ефективне державне регулювання, яке встановлює чіткі норми та контролює їх дотримання, відповідальне ставлення бізнесу до використання природних ресурсів і впливу на навколишнє середовище, а також підвищення екологічної культури громадськості та працівників підприємств, що сприяє усвідомленому поведженню з відходами, енергією та сировиною.

1.3. Нормативно-правове забезпечення екологічної безпеки

У сучасних умовах загострення екологічних проблем питання нормативно-правового забезпечення екологічної безпеки набуває особливої актуальності. Забруднення довкілля, виснаження природних ресурсів, техногенні загрози та наслідки антропогенного впливу потребують чіткого правового регулювання з боку держави. Саме система нормативно-правових актів визначає основні засади охорони навколишнього природного середовища, встановлює правила раціонального природокористування та гарантує реалізацію конституційного права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Нормативно-правове забезпечення екологічної безпеки в Україні формує комплекс взаємопов'язаних законів, підзаконних актів і міжнародних зобов'язань, спрямованих на запобігання екологічним ризикам і мінімізацію їх негативних наслідків. Воно охоплює регулювання використання природних ресурсів, контроль за дотриманням екологічних стандартів, визначення відповідальності за порушення природоохоронного законодавства та механізми участі громадськості в екологічному управлінні. Ефективність цієї правової системи є визначальним чинником забезпечення екологічної безпеки населення та сталого розвитку держави.

Нормативно-правове забезпечення екологічної безпеки в Україні становить собою систему взаємопов'язаних правових норм, закріплених у Конституції України, законах, підзаконних нормативних актах та міжнародних договорах, що регулюють суспільні відносини у сфері охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів і захисту життя та здоров'я людини від негативного впливу екологічних загроз.

Екологічна безпека є багатоаспектним соціально-правовим явищем, що формується на перетині екологічного, конституційного, адміністративного та господарського права. Вона відображає не лише стан навколишнього природного середовища, а й рівень захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від екологічних загроз.

У сучасних умовах екологічна безпека дедалі більше розглядається як невід’ємна складова національної безпеки, що зумовлено глобальними екологічними викликами, техногенними ризиками, наслідками воєнних дій та інтенсивною господарською діяльністю.

Еволюція поняття екологічної безпеки

Історично екологічна безпека сприймалася переважно як захист природних ресурсів від забруднення. Однак з розвитком екологічної науки та права її зміст значно розширився.

Сучасне розуміння екологічної безпеки включає:

- запобігання екологічним катастрофам;
- управління екологічними ризиками;
- мінімізацію негативного впливу антропогенної діяльності;
- забезпечення сталого розвитку;
- захист прав людини у сфері довкілля.

Екологічна безпека має складну внутрішню структуру, яка охоплює такі елементи:

1. Правовий елемент є одним із ключових складників системи захисту довкілля та здоров’я населення. Він передбачає формування чіткої нормативно-правової бази, яка регулює використання природних ресурсів, встановлює стандарти якості навколишнього середовища та визначає відповідальність за порушення екологічних норм. Завдяки правовим механізмам держава забезпечує реалізацію конституційного права громадян на безпечне і сприятливе для життя довкілля, створюючи умови для раціонального природокористування та попередження негативного впливу антропогенних факторів.

Правовий аспект екологічної безпеки охоплює як міжнародні, так і національні нормативні акти, включно з законами, підзаконними актами, стандартами і правилами контролю. Він забезпечує ефективну взаємодію державних органів, місцевого самоврядування, підприємств і громадськості у сфері охорони природи. Завдяки правовому регулюванню визначаються

процедури оцінки та контролю екологічних ризиків, порядок реагування на надзвичайні ситуації та механізми компенсації шкоди, що робить правовий елемент невід'ємною складовою комплексного забезпечення екологічної безпеки.

2. Інституційний елемент охоплює систему державних та місцевих органів, установ і служб, які забезпечують реалізацію екологічної політики та контроль за станом довкілля. До ключових інституцій належать міністерства, агентства та інші органи виконавчої влади, відповідальні за охорону навколишнього середовища, природоохоронні інспекції, науково-дослідні установи та спеціалізовані служби моніторингу. Їхня роль полягає у координації заходів із запобігання та мінімізації негативного впливу господарської діяльності на природу, проведенні екологічного контролю, впровадженні інноваційних технологій та формуванні ефективної державної екологічної політики.

Інституційний компонент екологічної безпеки також передбачає взаємодію державних органів із місцевими громадами, підприємствами та громадськими організаціями. Така координація дозволяє здійснювати системний підхід до охорони довкілля, оперативно реагувати на екологічні загрози та реалізовувати програми сталого розвитку на регіональному та локальному рівнях. Ефективність інституційного забезпечення визначається професійним потенціалом, чіткістю повноважень та відповідальністю всіх учасників системи, що робить його невід'ємною складовою екологічної безпеки населення.

3. Економічний елемент передбачає застосування економічних стимулів, екологічних податків, платежів за забруднення, фінансування природоохоронних заходів.

4. Соціальний елемент пов'язаний із формуванням екологічної свідомості, культури, доступу до екологічної інформації та участі громадян у прийнятті рішень.

5. Техногенно-превентивний елемент спрямований на попередження аварій, контроль за об'єктами підвищеної екологічної небезпеки, впровадження безпечних технологій.

Екологічна безпека населення реалізується на різних рівнях, кожен з яких має власні завдання, механізми забезпечення та суб'єктів відповідальності. Виокремлення рівнів екологічної безпеки дає змогу комплексно оцінювати екологічні ризики, ефективніше планувати природоохоронні заходи та узгоджувати дії органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання і громадян. Залежно від масштабу впливу та сфери регулювання розрізняють глобальний, національний, регіональний і локальний рівні екологічної безпеки.

Глобальний рівень екологічної безпеки охоплює проблеми планетарного масштабу, зокрема зміну клімату, виснаження озонового шару, забруднення Світового океану, втрату біорізноманіття та транскордонне забруднення довкілля. Забезпечення екологічної безпеки на цьому рівні здійснюється через міжнародне співробітництво, укладання багатосторонніх угод, виконання міжнародних екологічних конвенцій і впровадження спільних програм сталого розвитку. Участь держав у таких процесах є необхідною умовою зменшення глобальних екологічних загроз і захисту здоров'я населення.

Національний, регіональний і локальний рівні екологічної безпеки безпосередньо пов'язані з умовами життя населення в межах конкретної держави, регіону або населеного пункту. Національний рівень передбачає формування державної екологічної політики, нормативно-правового регулювання та системи екологічного контролю. Регіональний рівень зосереджується на вирішенні екологічних проблем окремих територій з урахуванням їх природних і соціально-економічних особливостей, тоді як локальний рівень стосується безпеки життєвого середовища людини в місцях проживання, праці та відпочинку. Узгоджена взаємодія всіх рівнів є запорукою ефективного забезпечення екологічної безпеки населення.

Однією з ключових проблем екологічної безпеки в Конотопській ОТГ залишається управління твердими побутовими відходами. Місцева влада вже працює над створенням сучасної системи поводження з відходами, включно з будівництвом нового полігону та кластерними планами разом із 15 іншими громадами Сумщини, але проблеми накопичення сміття й низького рівня сортування зберігаються. У 2024 році в регіоні лише близько 7,6 % відходів було сортувано, а існуючі сміттєзвалища перевантажені та не відповідають стандартам екологічної безпеки.

Не менш важливою є ситуація з водними ресурсами та стоками. Через застаріле очисне господарство викиди неочищених або недостатньо очищених стоків у річку Єзуч становлять серйозну загрозу для якості води та водних екосистем. У 2023 році суд зобов'язав комунальне підприємство «Водоканал» виплатити понад 1,8 млн грн за забруднення річки, що стало прикладом застосування екологічної відповідальності відповідно до законодавства про захист довкілля.

Ще одним елементом екологічної безпеки є контроль якості повітря. У 2023 – 2025 роках у Конотопі встановлено першу автоматизовану станцію моніторингу атмосферного повітря, що дає змогу цілодобово вимірювати концентрації шкідливих речовин. Це важлива частина реалізації державних санітарних норм і механізмів екологічного контролю на місцевому рівні.

Варто також згадати про екстремальні ризики, які є частиною сучасної реальності для українських громад. Через бойові дії критична інфраструктура, зокрема водопостачання та енергетика, кілька разів виходила з ладу, що призводило до тимчасового припинення подачі води та електрики людям. Такі події створюють соціально-екологічний стрес — не лише через прямий вплив на комфорт, а й через потенційний ризик для здоров'я та гігієнічних умов життя.

Варто також згадати про екстремальні ризики, які є частиною сучасної реальності для українських громад. До них належать військові загрози, техногенні аварії, руйнування критичної інфраструктури, масові переміщення населення та гуманітарні виклики. Такі ризики мають комплексний характер і впливають не

лише на безпеку людей, а й на економічну стабільність, екологічний стан територій та соціальну згуртованість. У цих умовах громади змушені швидко адаптуватися до нових обставин, формуючи ефективні механізми реагування та відновлення.

Екстремальні ризики загострюють проблему вразливості місцевих ресурсів, зокрема систем енергозабезпечення, водопостачання, медичного обслуговування та освіти. Порушення їх функціонування може мати довготривалі наслідки для розвитку територій. Водночас такі виклики стимулюють громади до пошуку інноваційних рішень, зміцнення партнерств із державними структурами, міжнародними організаціями та громадянським суспільством. Важливою умовою мінімізації наслідків ризиків є підвищення рівня підготовленості населення та впровадження систем кризового управління.

У сучасних умовах надзвичайно важливим стає формування культури безпеки та відповідальності на місцевому рівні. Громади мають розробляти стратегії стійкого розвитку з урахуванням можливих екстремальних сценаріїв, інвестувати в модернізацію інфраструктури та навчання кадрів. Лише системний підхід до управління ризиками, що поєднує профілактику, оперативне реагування та відновлення, здатен забезпечити довготривалу стабільність і життєздатність українських громад, хоча рівень забруднення повітря в Конотопі залишається нижчим, ніж у багатьох інших містах України, ситуація зі сміттям, водними стоками, відходами та інфраструктурними ризиками чітко показує, що правові норми працюють лише за умови їх практичного впровадження. Це підкреслює важливість не лише законодавства про екологічну безпеку, але й ефективних механізмів його реалізації та контролю на місцях.

РОЗДІЛ 2

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ В КОНОТОПСЬКІЙ МІСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

2.1. Характеристика господарської діяльності та екологічних ризиків у Конотопській міській територіальній громаді

Конотопська міська територіальна громада розташована у Сумській області та характеризується різноманітною господарською діяльністю. Основу економіки громади складають промислове виробництво, сільське господарство та торгівля. На території громади працюють підприємства легкої, харчової та машинобудівної промисловості, а також невеликі фермерські господарства, що спеціалізуються на вирощуванні зернових культур та тваринництві. Торгівельна мережа та сфера послуг забезпечують робочі місця для значної частини населення і стимулюють місцеву економіку.

Водночас господарська діяльність громади супроводжується певними екологічними ризиками. Промислові підприємства можуть спричиняти забруднення атмосферного повітря та водних ресурсів, а інтенсивне сільське господарство — деградацію ґрунтів і надмірне використання хімічних добрив і пестицидів. Відсутність сучасних очисних споруд на деяких підприємствах та недостатній контроль за відходами підвищує ризик негативного впливу на навколишнє середовище та здоров'я населення.

Для зменшення екологічних ризиків у Конотопській громаді важливо впроваджувати сучасні технології виробництва та системи екологічного контролю. До таких заходів належать будівництво очисних споруд, переробка промислових та побутових відходів, розвиток органічного землеробства та програми з відновлення зелених зон. Поєднання економічного розвитку з екологічною безпекою дозволить громаді забезпечити сталий розвиток та підвищити якість життя мешканців.

Конотопський район розташований у центральній частині Сумської області, межує з іншими районами області, Чернігівською областю та

безпосередньо з Російською Федерацією. Територія — близько 5 190 км², переважають лісостепові рівнини, долини річок та яри. Район має сільськогосподарський, транспортно-логістичний та частково промисловий характер економіки.

Сільське господарство відіграє важливу роль: на території району діє багато фермерських і приватних господарств, які займаються вирощуванням зернових, технічних культур, тваринництвом, садівництвом та ін. Землі активно використовуються для ведення фермерського господарства та особистих селянських господарств.

У районі зареєстровані територіальні громади, серед яких Конотопська, Новослобідська, Буринська, Путивльська, Попівська та ін., що мають власні комунальні підприємства для прибирання сміття та боротьби з забрудненням.

Також суттєвий вплив на економіку має міський кластер підприємств комунальної сфери (водопостачання, вивезення ТПВ, благоустрій).

Конотоп — важливий залізничний вузол та транспортний центр у північному регіоні України. Розвинена транспортна інфраструктура забезпечує логістику сировини та продукції, однак потребує реконструкції та дбайливого екологічного планування. Інфраструктура Конотопської міської територіальної громади представлена розвиненими об'єктами житлово-комунального господарства, соціальної сфери та обслуговування населення. У громаді функціонують заклади освіти, охорони здоров'я, культури та спорту, а також сучасні торговельні та побутові центри. Велика увага приділяється розвитку комунікацій та енергетичного забезпечення, що створює комфортні умови для проживання мешканців та ведення бізнесу.

Транспортна система громади характеризується наявністю залізничного вузла та мережі автомобільних доріг місцевого та регіонального значення. Конотоп є важливим логістичним центром, що забезпечує сполучення між різними областями України. Міський транспорт представлений маршрутними таксі та автобусами, які обслуговують населення та забезпечують зв'язок між мікрорайонами. Однак деякі дороги потребують ремонту та модернізації, а

розвиток вело- та пішохідної інфраструктури залишається перспективним напрямком для підвищення зручності пересування.

Конотопська міська територіальна громада стикається з низкою екологічних ризиків, що пов'язані з господарською діяльністю та інтенсивним використанням природних ресурсів. Основними проблемами є забруднення атмосферного повітря та водних ресурсів промисловими підприємствами, а також деградація ґрунтів через надмірне застосування добрив і пестицидів у сільському господарстві. Нерегульоване поводження з відходами, як промисловими, так і побутовими, підвищує ризик забруднення навколишнього середовища та негативно впливає на здоров'я мешканців.

Серед екологічних проблем громади також слід виділити недостатнє озеленення та зменшення площі природних зон, що знижує біорізноманіття та сприяє підвищенню температури в міських районах. Для зменшення негативного впливу на природу важливо впроваджувати системи переробки відходів, сучасні технології очищення води та повітря, а також програми з відновлення зелених насаджень. Комплексний підхід до екологічної безпеки дозволить забезпечити стале функціонування громади та підвищити якість життя її мешканців.

Проблема поводження з відходами — одна з найгостріших у районі та навколишніх громадах. Система вивозу та переробки сміття працює недостатньо ефективно: більшість побутових відходів просто захоронюються на сміттєзвалищах, яких багато на території району та Конотопсько-Роменського кластеру. Значна частина полігонів не відповідає сучасним екологічним стандартам.

Конкретним підтвердженням випадком є забруднення річки Єзуч внаслідок скиду неочищених стоків комунальним підприємством «Конотопводоканал», що призвело до судових рішень щодо відшкодування збитків та штрафних санкцій.

Також у Конотопі існує проблема застарілих очисних споруд, що не справляються з обсягами стоків — це створює надмірне навантаження на водні ресурси та екосистему річки.

Встановлення станції моніторингу якості повітря в місті Конотоп є реакцією на екологічні виклики, зокрема потенційне забруднення повітря внаслідок господарської діяльності, транспорту та наслідків бойових дій. Такий моніторинг дозволяє виявляти перевищення концентрацій шкідливих домішок.

Через повномасштабну війну район та місто Конотоп регулярно зазнають ударів по критичній інфраструктурі, зокрема по енергетичних та транспортних об'єктах. Це спричинює пошкодження екосистем (виробничі об'єкти, енергетичні мережі, транспортні шляхи), що створює додаткові ризики для довкілля — від витоків палива до забруднення повітря й ґрунту.

Інтенсивне сільське господарство на території Конотопського району створює низку екологічних ризиків. Масове використання мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин призводить до забруднення ґрунтів і водних ресурсів, що негативно впливає на флору, фауну та якість питної води. Часте орання та монокультурне землеробство сприяють деградації ґрунтів, зменшенню їх родючості та втраті природного гумусу, що ускладнює відновлення екосистеми.

Крім того, сільськогосподарська діяльність може впливати на ландшафт та біорізноманіття району. Осушення боліт, розорювання лісосмуг та випасання великої кількості худоби призводить до втрати природних середовищ існування тварин і птахів. Для мінімізації цих ризиків важливо впроваджувати органічне землеробство, агролісомеліорацію, контроль за використанням хімікатів та програми з відновлення природних екосистем району.

Військові дії на території Конотопського району призвели до серйозного погіршення стану навколишнього середовища. Руїнування промислових об'єктів, інфраструктури та житлових будівель супроводжується викидом шкідливих речовин у ґрунт, воду та повітря. Пошкоджені газопроводи, електростанції та склади хімічних матеріалів збільшують ризик забруднення

водних ресурсів і ґрунтів токсичними речовинами, що може мати довгострокові наслідки для екосистеми району.

Військові дії також вплинули на лісові та водні екосистеми. Обстріли та пожежі призводять до знищення зелених зон, втрати біорізноманіття та деградації ґрунтів. Забруднення річок і ставків важкими металами та продуктами горіння негативно відбивається на водних ресурсах, рибних запасах та стані флори й фауни. Тривалі воєнні дії поглиблюють екологічну кризу та ускладнюють відновлення природного середовища після закінчення бойових дій.

Для мінімізації наслідків війни необхідно проводити системну екологічну оцінку та відновлювальні роботи. Це включає очищення ґрунтів і водойм від забруднювачів, відновлення зелених насаджень, будівництво очисних споруд та контроль за утилізацією небезпечних відходів. Комплексний підхід до реабілітації довкілля сприятиме збереженню природних ресурсів району та забезпеченню безпечного середовища для життя мешканців у майбутньому.

Проведений аналіз господарської діяльності Конотопської міської територіальної громади показує, що її економіка базується на промисловому виробництві, сільському господарстві та сфері послуг, що створює робочі місця та забезпечує розвиток місцевої економіки. Промислові підприємства, фермерські господарства та торгівельна мережа відіграють ключову роль у забезпеченні стабільного функціонування громади та добробуту мешканців.

Водночас господарська діяльність супроводжується значними екологічними ризиками. Забруднення повітря, води та ґрунтів, нераціональне використання природних ресурсів і недостатнє поводження з відходами створюють загрозу для навколишнього середовища та здоров'я населення. Інтенсивне землеробство та промислове виробництво підсилюють деградацію природних екосистем, що потребує контролю та впровадження екологічно безпечних технологій (таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1.

**Взаємозв'язок екологічних проблем, джерел їх виникнення та наслідків
для населення Конотопської територіальної громади**

Екологічна проблема	Основні джерела виникнення	Наслідки для довкілля та здоров'я населення
Забруднення атмосферного повітря	Промислові підприємства; залізничний та автомобільний транспорт; об'єкти житлово-комунального господарства	Підвищення захворюваності органів дихання; серцево-судинні захворювання; алергічні реакції; зниження якості життя
Забруднення поверхневих і підземних вод	Скидання недостатньо очищених стічних вод; зношені водопровідні та каналізаційні мережі; поверхневий змив із сільськогосподарських угідь	Погіршення якості питної води; захворювання травної системи; ризик інфекційних хвороб; порушення водних екосистем
Проблеми поводження з твердими побутовими відходами	Відсутність ефективного роздільного збору сміття; перевантаження полігонів; несанкціоновані сміттєзвалища	Забруднення ґрунтів і підземних вод; поширення патогенних мікроорганізмів; неприємні запахи; негативний вплив на здоров'я населення
Деградація та забруднення ґрунтів	Інтенсивне землекористування; застосування агрохімікатів; порушення правил землекористування	Зниження родючості ґрунтів; накопичення токсичних речовин у продуктах харчування; загроза хронічних захворювань
Скорочення зелених насаджень	Урбанізація; забудова територій; недостатній догляд за зеленими зонами	Погіршення мікроклімату; підвищення рівня шуму та запиленості; негативний вплив на психоемоційний стан населення
Низький рівень екологічної свідомості населення	Недостатня екологічна освіта; слабка інформаційна робота органів місцевого самоврядування	Ускладнення реалізації екологічних програм; зростання екологічних ризиків; пасивність населення

Удосконалення екологічної безпеки населення Конотопської територіальної громади потребує комплексного підходу, що поєднує управлінські, технічні, економічні та соціально-освітні заходи. Реалізація таких заходів має бути спрямована не лише на зменшення негативного впливу на довкілля, а й на підвищення рівня здоров'я та якості життя населення громади.

1. Удосконалення системи управління екологічною безпекою на рівні громади

Важливим напрямом підвищення екологічної безпеки є посилення ролі органів місцевого самоврядування у сфері екологічного управління. Доцільним є розроблення та впровадження комплексної місцевої програми екологічної безпеки Конотопської ТГ, яка передбачатиме чітко визначені цілі, завдання, джерела фінансування та систему моніторингу.

Особливу увагу слід приділити створенню ефективної системи екологічного моніторингу, що включатиме контроль якості атмосферного повітря, водних ресурсів і стану ґрунтів. Отримані дані мають бути відкритими для населення, що сприятиме підвищенню довіри до органів влади та залученню громадськості до вирішення екологічних проблем.

2. Запровадження природоохоронних та інфраструктурних заходів

Одним із пріоритетних напрямів є зменшення рівня забруднення атмосферного повітря шляхом модернізації промислових об'єктів, впровадження енергоефективних технологій та розвитку екологічно безпечного транспорту. Доцільним є стимулювання використання громадського транспорту та створення умов для зменшення транспортного навантаження в центральній частині міста Конотоп.

У сфері водокористування необхідно здійснювати модернізацію систем водопостачання та водовідведення, що дозволить зменшити втрати води та покращити її якість. Важливим є також посилення контролю за скиданням стічних вод і впровадження сучасних методів їх очищення.

Окремої уваги потребує система поводження з твердими побутовими відходами. Запровадження роздільного збору сміття, розвиток інфраструктури

з переробки відходів і ліквідація несанкціонованих сміттєзвалищ сприятимуть зменшенню негативного впливу на довкілля та здоров'я населення.

3. Розвиток зелених зон та покращення екологічного середовища проживання

Розширення та належне утримання зелених насаджень є важливим чинником поліпшення екологічної ситуації в громаді. Створення нових парків, скверів, зелених коридорів, а також відновлення існуючих зелених зон у межах Конотопської ТГ сприятиме покращенню мікроклімату, зниженню рівня шуму та забруднення повітря.

Доцільним є залучення мешканців громади до реалізації програм озеленення, що дозволить поєднати екологічний ефект із формуванням відповідального ставлення населення до навколишнього природного середовища.

4. Формування екологічної свідомості та профілактика негативного впливу на здоров'я населення

Підвищення рівня екологічної свідомості населення є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку громади. Проведення інформаційно-просвітницьких заходів, екологічних акцій, освітніх програм у закладах освіти сприятиме формуванню екологічно відповідальної поведінки мешканців.

Важливим напрямом є також профілактика екологічно зумовлених захворювань, що передбачає інформування населення про екологічні ризики, пропагування здорового способу життя та посилення взаємодії між органами місцевого самоврядування й закладами охорони здоров'я.

Реалізація запропонованих шляхів удосконалення екологічної безпеки населення Конотопської територіальної громади сприятиме зниженню екологічних ризиків, покращенню стану довкілля та зміцненню здоров'я населення. Комплексний характер заходів дозволяє розглядати екологічну безпеку як один із ключових чинників сталого розвитку громади.

Економічне обґрунтування заходів з удосконалення екологічної безпеки населення Конотопської територіальної громади є необхідною умовою їх ефективною реалізації. Запровадження природоохоронних заходів потребує певних фінансових витрат, однак у середньо- та довгостроковій перспективі такі витрати компенсуються за рахунок зниження соціально-економічних втрат, пов'язаних із погіршенням стану довкілля та здоров'я населення.

Фінансування екологічних заходів у межах громади може здійснюватися за рахунок коштів місцевого бюджету, державних субвенцій, екологічного податку, грантових програм, а також залучення приватних інвестицій і механізмів державно-приватного партнерства. Такий підхід дозволяє зменшити навантаження на бюджет громади та підвищити фінансову стійкість екологічних ініціатив.

Економічна доцільність модернізації системи поводження з твердими побутовими відходами полягає у зменшенні витрат на утримання полігонів, скороченні площ земель, вилучених із господарського обігу, а також можливості отримання додаткових доходів від сортування та переробки вторинної сировини. Запровадження роздільного збору відходів сприяє зниженню витрат на ліквідацію несанкціонованих сміттєзвалищ і покращує санітарний стан території громади.

Удосконалення систем водопостачання та водовідведення має важливий економічний ефект, оскільки зменшення втрат води та підвищення якості очищення стічних вод дозволяє скоротити витрати на ремонт інфраструктури, лікування захворювань, пов'язаних із неякісною водою, а також зменшити екологічні штрафи та ризики аварійних ситуацій.

Заходи, спрямовані на зниження забруднення атмосферного повітря, мають значний соціально-економічний ефект. Зменшення рівня захворюваності органів дихання та серцево-судинної системи призводить до скорочення витрат на медичне обслуговування, зменшення кількості днів непрацездатності та підвищення продуктивності праці населення громади.

Розвиток зелених зон та впровадження програм озеленення, окрім екологічного ефекту, має й економічні переваги. Поліпшення якості життєвого середовища підвищує інвестиційну привабливість території, сприяє розвитку рекреаційної сфери та малого бізнесу, а також позитивно впливає на вартість нерухомості.

Отже, реалізація заходів з удосконалення екологічної безпеки Конотопської територіальної громади є економічно доцільною, оскільки інвестиції в охорону довкілля забезпечують зниження соціальних витрат, підвищення рівня здоров'я населення та створюють передумови для сталого соціально-економічного розвитку громади (таблиця 2.2.).

Таблиця 2.2

**Економічне обґрунтування заходів з удосконалення екологічної безпеки
Конотопської територіальної громади**

Запропонований захід	Основні витрати на реалізацію	Очікуваний економічний ефект
Запровадження системи роздільного збору твердих побутових відходів	Закупівля контейнерів; організація логістики; інформаційні кампанії	Зменшення витрат на утримання полігонів; доходи від вторинної сировини; скорочення витрат на ліквідацію несанкціонованих сміттєзвалищ
Модернізація системи водопостачання та водовідведення	Капітальні вкладення в оновлення мереж; технічне обслуговування	Зменшення втрат води; зниження витрат на ремонти; скорочення витрат на лікування захворювань, пов'язаних із якістю води
Заходи зі зниження забруднення атмосферного повітря	Модернізація обладнання; впровадження енергоефективних технологій	Зниження рівня захворюваності; скорочення днів тимчасової непрацездатності; підвищення продуктивності праці
Розвиток та відновлення зелених зон	Витрати на озеленення; догляд за насадженнями	Покращення мікроклімату; підвищення інвестиційної привабливості громади; зростання вартості нерухомості

Запропонований захід	Основні витрати на реалізацію	Очікуваний економічний ефект
Створення системи екологічного моніторингу	Закупівля обладнання; програмне забезпечення; навчання персоналу	Запобігання екологічним аваріям; зменшення штрафів і збитків; підвищення ефективності управлінських рішень
Проведення екологічно-освітніх та інформаційних заходів	Організація заходів; друк інформаційних матеріалів	Зменшення екологічних порушень; підвищення ефективності реалізації екологічних програм; довгострокове зниження витрат громади

Таким чином, характеристика господарської діяльності у Конотопській міській територіальній громаді свідчить про поєднання промислового потенціалу, транспортної інфраструктури, підприємств сфери послуг та малого бізнесу. Вагоме значення мають машинобудівні, ремонтні та переробні підприємства, які формують економічну основу громади та забезпечують зайнятість населення. Разом із тим інтенсивна господарська діяльність потребує системного контролю за раціональним використанням природних ресурсів і дотриманням екологічних стандартів.

Аналіз екологічних ризиків у громаді показує наявність потенційних загроз, пов'язаних із викидами забруднюючих речовин в атмосферу, накопиченням відходів, станом водних ресурсів та ґрунтів. Додатковим фактором ризику виступає зношеність окремих елементів інженерної та комунальної інфраструктури, що може призводити до аварійних ситуацій. У сучасних умовах воєнних викликів екологічні ризики посилюються, що потребує постійного моніторингу стану довкілля та впровадження превентивних заходів.

Узагальнюючи, можна зазначити, що забезпечення екологічної безпеки в Конотопській міській територіальній громаді має базуватися на принципах сталого розвитку, екологічної відповідальності бізнесу та активної участі громадськості. Ефективне поєднання економічного зростання з

природоохоронними заходами, модернізація виробництв і розвиток екологічної культури населення сприятимуть зниженню ризиків та підвищенню якості життя в громаді.

2.2. Роль правової відповідальності суб'єктів господарювання у сфері екологічної безпеки

Екологічна відповідальність є однією з різновидів юридичної відповідальності, яка настає у разі порушення встановлених правил у сфері захисту довкілля. Вона виступає важливим правовим механізмом, що дозволяє державі та суспільству реагувати на екологічні правопорушення, компенсувати заподіяну шкоду природі та запобігати повторенню подібних порушень у майбутньому.

Правова відповідальність є основним інструментом забезпечення екологічної безпеки, оскільки вона встановлює чіткі юридичні наслідки за порушення екологічних норм і стандартів. У системі екологічної безпеки правова відповідальність сприяє дотриманню вимог законодавства, яке регулює використання природних ресурсів, охорону довкілля та збереження екологічного балансу. Зокрема, вона передбачає різні види санкцій – від адміністративних штрафів до кримінальних покарань, що стимулює суб'єктів господарювання та громадян відповідально ставитися до природокористування і не порушувати екологічні норми.

Як зазначає український дослідник Л. Борндар, однією з ключових складових правової відповідальності є компенсація шкоди, завданої навколишньому середовищу внаслідок порушення екологічних норм. Це може бути як фінансова компенсація, так і зобов'язання щодо відновлення пошкоджених екосистем. Такий підхід не лише забезпечує відновлення порушеного стану природи, але й заохочує до мінімізації екологічних ризиків у майбутньому. Зміст правової відповідальності в системі екологічної безпеки полягає не тільки в покаранні винних осіб, а й у превентивному заході, що запобігає виникненню нових екологічних загроз [4].

Правова відповідальність в екологічній безпеці взаємопов'язана з ефективністю екологічного контролю та моніторингу. Система державного нагляду за дотриманням екологічних стандартів і правових норм дозволяє оперативно виявляти порушення та накладати відповідні санкції. При цьому важливу роль відіграє постійне вдосконалення екологічного законодавства та підвищення рівня правової обізнаності серед громадян і підприємців. Тільки за умови комплексного підходу до правової відповідальності можна забезпечити ефективну екологічну безпеку та зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь.

Правові основи екологічної відповідальності закріплені у Конституції України. Так, стаття 16 визначає обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку та підтримувати екологічну рівновагу на всій території країни. Стаття 50 гарантує кожному громадянину право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування шкоди, завданої його порушенням. Окрім Конституції, екологічну відповідальність визначають і спеціалізовані нормативно-правові акти, такі як Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», «Про охорону земель», а також положення Кримінального, Адміністративного, Цивільного та інших кодексів.

Залежно від характеру та ступеня небезпеки вчиненого порушення, в українському праві передбачено кілька видів екологічної відповідальності:

1. *Кримінальна відповідальність* застосовується у випадках, коли екологічне правопорушення є суспільно небезпечним. Наприклад, це може бути незаконне забруднення води, повітря чи ґрунтів, порушення правил екологічної безпеки під час виробництва або поводження з небезпечними речовинами. Кримінальний кодекс України містить низку статей, які безпосередньо присвячені екологічним злочинам (наприклад, ст. 236, 239, 241 тощо).

2. *Адміністративна відповідальність* передбачена для менш тяжких правопорушень, наприклад: засмічення природних територій, порушення правил поводження з відходами або невиконання вимог екологічного контролю.

Відповідні норми містяться в Кодексі України про адміністративні правопорушення.

3. *Цивільно-правова відповідальність* застосовується для відшкодування шкоди, завданої довкіллю, незалежно від вини порушника. Суб'єкт, який завдав екологічної шкоди, зобов'язаний компенсувати витрати на її усунення.

4. *Дисциплінарна відповідальність* стосується посадових осіб, які допустили екологічні порушення під час виконання своїх службових обов'язків. До них можуть застосовуватись заходи впливу у межах трудового або службового законодавства.

Для того, щоб екологічна відповідальність була ефективною та справедливою, у її основі мають бути закладені певні правові принципи:

- *Законність*. Всі дії щодо притягнення до відповідальності мають базуватися виключно на чинному законодавстві.
- *Невідворотність*. Порушник не повинен уникати відповідальності – навіть якщо шкода незначна.
- *Пропорційність*. Ступінь покарання має відповідати тяжкості заподіяної шкоди.
- *Відновлення порушеного стану*. Застосування санкцій має на меті не лише покарання, а й реальне усунення наслідків правопорушення.

Українські науковці В.Герц [7] та І. Гриценко [9] розрізняють принципи правової відповідальності, а саме:

1. *Принцип запобігання*. Він є одним з наріжних каменів екологічної відповідальності. Він передбачає вжиття превентивних заходів для уникнення екологічних збитків, навіть якщо наукова невизначеність щодо потенційних наслідків існує. Це означає, що краще запобігти забрудненню або деградації навколишнього середовища, ніж намагатися виправити наслідки після їх виникнення.

2. *Принцип "Забруднювач платить"*. Цей принцип стверджує, що суб'єкт, який спричинив забруднення, несе відповідальність за відшкодування збитків, завданих навколишньому середовищу та здоров'ю людей. Він

стимулює підприємства та окремих осіб до зменшення забруднення та впровадження екологічно чистих практик.

3. *Принцип обережності* застосовується у випадках, коли існує ризик серйозної або незворотної шкоди навколишньому середовищу, але наукова невизначеність щодо причинно-наслідкового зв'язку залишається. Він передбачає вжиття заходів для мінімізації ризику, навіть якщо наукові докази не є повними.

4. *Принцип інтеграції* передбачає врахування екологічних міркувань у всі сфери державної політики та прийняття рішень. Це означає, що екологічні аспекти повинні бути інтегровані в економічну, соціальну та інші сфери діяльності.

5. *Принцип сталого розвитку* передбачає задоволення потреб сучасного покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Він вимагає збалансованого підходу до економічного розвитку, соціальної справедливості та охорони навколишнього середовища.

6. *Принцип участі громадськості* передбачає забезпечення доступу громадськості до інформації про навколишнє середовище та можливість брати участь у прийнятті рішень, що стосуються екологічних питань. Це сприяє підвищенню прозорості та підзвітності у сфері охорони навколишнього середовища.

7. *Принцип міжнародного співробітництва* передбачає спільні зусилля держав для вирішення глобальних екологічних проблем, таких як зміна клімату, втрата біорізноманіття та забруднення океанів. Він вимагає обміну інформацією, технологіями та ресурсами між країнами.

Дотримання принципів екологічної відповідальності є необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку та збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь. Впровадження цих принципів у всі сфери діяльності потребує спільних зусиль уряду, бізнесу та громадськості. Лише шляхом відповідального ставлення до навколишнього середовища ми зможемо створити здорове та процвітаюче майбутнє для всіх.

Екологічна відповідальність – ключовий інструмент правової охорони довкілля. Її ефективне застосування є запорукою екологічної безпеки та сталого розвитку. У сучасних умовах, зважаючи на значну кількість екологічних загроз в Україні, ця сфера потребує системних реформ і оновлення підходів до правозастосування. Лише у разі об'єднання зусиль держави, громадськості та бізнесу можна досягти справжньої екологічної справедливості.

Екологічна відповідальність є важливим елементом правової системи, який забезпечує ефективний захист довкілля від шкідливих наслідків людської діяльності. Вона являє собою механізм, через який держава та суспільство реагують на порушення екологічних норм, що регулюють використання природних ресурсів і збереження екологічного балансу.

Така відповідальність спрямована на запобігання екологічним катастрофам та відновлення стану довкілля, що постраждало від несанкціонованих чи нераціональних дій. Екологічна відповідальність є ключовим елементом правової системи, спрямованим на забезпечення захисту навколишнього середовища від негативного впливу людської діяльності. Вона передбачає обов'язок фізичних та юридичних осіб відповідати за шкоду, заподіяну довкіллю, та вживати заходів для її відшкодування та запобігання.

Екологічна відповідальність відіграє важливу роль у забезпеченні сталого розвитку громади, оскільки стимулює підприємства та громадян до більш відповідального ставлення до природних ресурсів та зменшення негативного впливу на екосистеми. Розвиток громади безпосередньо пов'язаний із рівнем її екологічної відповідальності, адже раціональне використання природних ресурсів і турбота про довкілля формують основу для безпечного та комфортного життя мешканців. Запровадження екологічних ініціатив, енергоефективних рішень, систем сортування відходів і збереження зелених зон сприяє підвищенню якості життя та зміцненню соціальної згуртованості.

Крім того, екологічно свідомо громада має більше можливостей для залучення інвестицій, розвитку місцевого бізнесу та реалізації інноваційних

проектів. Формування екологічної культури серед населення, активна участь громадян у прийнятті рішень і підтримка сталих практик забезпечують довгострокову стабільність, економічне зростання та збереження природного потенціалу території.

Вона також сприяє підвищенню екологічної свідомості та формуванню екологічної культури в суспільстві (рис.2.1.).

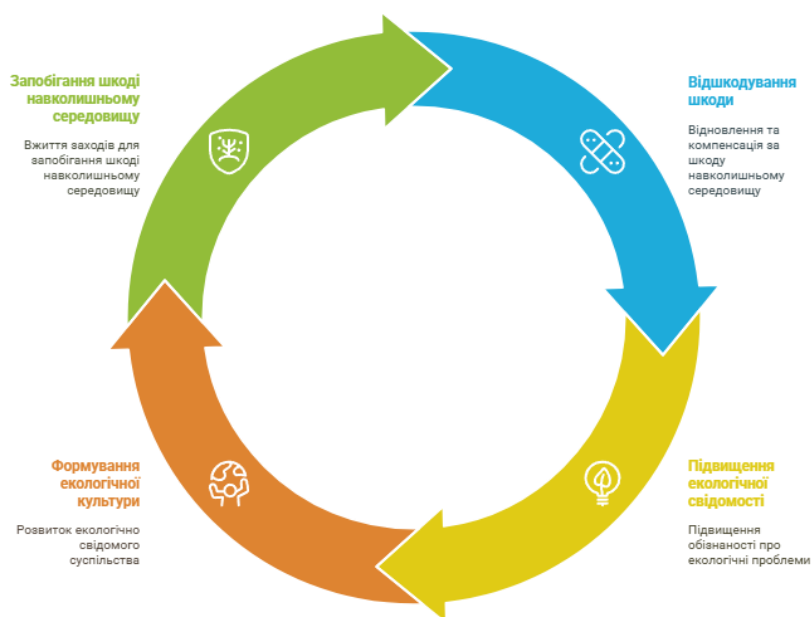

Рис. 2.1. Цикл правової відповідальності у системі екологічної безпеки

Однією з основних функцій екологічної відповідальності є встановлення юридичних наслідків для осіб чи організацій, що порушують екологічні норми. Це включає як адміністративні, так і кримінальні санкції, а також зобов'язання щодо компенсації шкоди навколишньому середовищу. Завдяки таким заходам, порушники змушені враховувати екологічні наслідки своєї діяльності, що сприяє більш відповідальному підходу до природокористування. Крім того, система екологічної відповідальності виступає важливим стимулом для запровадження екологічно чистих технологій і покращення екологічного менеджменту на підприємствах.

Екологічна відповідальність є ключовим інструментом правової охорони довкілля, оскільки вона забезпечує баланс між розвитком економіки та збереженням природних ресурсів для майбутніх поколінь. Вона не лише покладає обов'язки на порушників, але й стимулює державу до вдосконалення законодавства у галузі охорони природи. Зокрема, посилення екологічної відповідальності та розширення правових механізмів контролю за порушеннями дозволяє більш ефективно реагувати на глобальні екологічні проблеми, такі як зміни клімату, забруднення водних ресурсів і втрата біорізноманіття.

Правова відповідальність суб'єктів господарювання є одним із ключових механізмів забезпечення екологічної безпеки, оскільки вона гарантує дотримання екологічних стандартів і норм, що регулюють господарську діяльність. Покарання за порушення екологічних вимог не тільки компенсує завдану шкоду, але й має превентивний ефект, знижуючи ймовірність виникнення нових екологічних проблем.

Крім того, роль правової відповідальності полягає в тому, що вона створює стимул для суб'єктів господарювання до більш відповідального ставлення до навколишнього середовища. Регулювання екологічних стандартів через правові норми забезпечує баланс між економічним розвитком і необхідністю охорони природи. При цьому важливим є посилення екологічного контролю та відповідальності на всіх етапах виробничого процесу, що дозволяє знизити ризики негативного впливу на довкілля та сприяє сталому розвитку.

Таким чином, правова відповідальність суб'єктів господарювання є необхідною умовою для досягнення екологічної безпеки та забезпечення сталого використання природних ресурсів. Вона сприяє формуванню екологічно орієнтованої господарської практики, де підприємства не лише виконують нормативні вимоги, а й активно сприяють збереженню довкілля через впровадження новітніх екологічних технологій і стратегій.

Однією з найсуттєвіших екологічних загроз для Конотопського району є погіршення стану поверхневих вод, зокрема річки Сейм.

- Зафіксовано зміну кольору води, масову загибель риби та неприємний запах, що свідчить про потрапляння органічних забруднювачів і значну шкоду екосистемі.

- Водночас повідомлялося, що це не становило прямої загрози для питного водопостачання населення. Ці факти демонструють реальні екологічні ризики для водних екосистем громади.

Додатково в окремих населених пунктах району лабораторні дослідження показали, що вода з громадських колодязів не відповідає санітарно-мікробіологічним нормам, що прямо впливає на здоров'я населення.

Це підкреслює важливість правової відповідальності підприємств водопостачання, аграрного сектору та інших водокористувачів.

Воєнний вплив на довкілля та інфраструктуру

Збройна агресія спричинила пошкодження енергетичної та транспортної інфраструктури, що призводить до:

- відключення електроенергії та водопостачання;
- ризиків аварійних викидів і вторинного забруднення;
- порушення роботи систем життєзабезпечення.

Наприклад, унаслідок атак по Конотопу відбувалися масові відключення електрики й води, пов'язані з ударами по інфраструктурі та залізничним об'єктам.

Крім того, удари безпілотників у 2024 році пошкодили енергосистему міста, спричинили поранення людей і критичні перебої в електропостачанні лікарень та водоканалу.

Воєнний фактор значно підсилює екологічні ризики й підвищує роль контролю за діяльністю комунальних і промислових підприємств.

У контексті наведених проблем правова відповідальність виконує ключові функції:

1) Превентивна - суб'єкти господарювання зобов'язані дотримуватися норм щодо:

- очищення стічних вод;
- безпечного поводження з відходами;
- запобігання аваріям інфраструктури.

Це особливо важливо в умовах забруднення річок і неякісної питної води.

2)Компенсаційна - у разі шкоди довкіллю підприємства повинні:

- відшкодовувати екологічні збитки;
- фінансувати відновлення екосистем (наприклад, водних біоресурсів після загибелі риби).

3)Регулятивна - правові механізми спрямовані на:

- екологізацію господарської діяльності;
- впровадження систем моніторингу;
- планування сталого просторового розвитку громади.

Комплексні плани розвитку територій мають враховувати баланс державних, громадських і приватних інтересів та принципи сталого розвитку.

Особливість громади полягає в поєднанні трьох груп ризиків:

- традиційні техногенні (водопостачання, відходи, комунальна інфраструктура);
- природно-екологічні (стан річок, якість підземних вод);
- воєнно-екологічні (руйнування інфраструктури, вторинне забруднення, аварійні ситуації).

Саме тому правова відповідальність суб'єктів господарювання тут має посилений характер і повинна поєднувати екологічне, господарське, адміністративне та кримінальне регулювання.

Екологічна безпека Конотопської громади формується під впливом як господарської діяльності, так і воєнних чинників. Забруднення водних ресурсів, проблеми якості питної води та пошкодження інфраструктури демонструють критичну важливість ефективної правової відповідальності суб'єктів господарювання. Саме вона забезпечує запобігання шкоді довкіллю,

компенсацію збитків і перехід громади до моделі сталого розвитку навіть у складних умовах воєнного часу.

2.3. Шляхи удосконалення правового механізму до відповідальності щодо екологічної безпеки населення

Одним із ключових напрямів удосконалення правового механізму є посилення законодавчого контролю за діяльністю підприємств та суб'єктів господарювання. Це передбачає чітке визначення обов'язків щодо охорони навколишнього середовища, запобігання забрудненню повітря, води та ґрунтів, а також встановлення норм щодо обсягу викидів і відходів. Важливим є також створення механізмів регулярного моніторингу та аудиту екологічної діяльності, що дозволяє своєчасно виявляти порушення та запобігати негативним наслідкам для населення.

Другий напрям полягає у вдосконаленні системи відповідальності за екологічні правопорушення. Необхідно передбачити диференційовані санкції для юридичних та фізичних осіб, включаючи штрафи, обмеження діяльності, обов'язкову екологічну компенсацію та інші заходи, що стимулюють суб'єктів господарювання дотримуватися вимог законодавства. Особлива увага повинна приділятися превентивним заходам, тобто заохоченню впровадження екологічно безпечних технологій та практик у виробництві.

Третій напрям – розвиток механізмів громадського контролю та прозорості діяльності підприємств. Важливо забезпечити доступ населення до інформації про стан довкілля, використання природних ресурсів та екологічну діяльність суб'єктів господарювання. Залучення громадських організацій, медіа та місцевих громад до моніторингу екологічної безпеки підвищує відповідальність бізнесу та сприяє формуванню екологічної свідомості населення. Комплексне застосування правових, економічних та соціальних механізмів дозволяє ефективно захищати екологічну безпеку громади та здоров'я її мешканців.

У Конотопському районі, як і в інших регіонах України, суб'єкти господарювання несуть юридичну відповідальність за порушення вимог екологічного законодавства у процесі здійснення своєї виробничої та господарської діяльності. Основними галузями, що формують екологічне навантаження на довкілля району, є аграрне виробництво, харчова промисловість, комунальне господарство, транспорт та об'єкти енергетичної інфраструктури.

Найбільш поширеними порушеннями, за які суб'єкти господарювання притягуються до відповідальності, є:

- недотримання вимог щодо охорони та раціонального використання земель сільськогосподарського призначення;
- порушення правил поводження з відходами виробництва та споживання;
- забруднення поверхневих і підземних вод унаслідок скидання недостатньо очищених стічних вод;
- здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря без відповідних дозволів;
- недотримання умов екологічних дозволів і лімітів.

Контроль за дотриманням екологічного законодавства у районі здійснюється органами Державної екологічної інспекції, органами місцевого самоврядування, а також іншими уповноваженими державними органами. За результатами перевірок до суб'єктів господарювання застосовуються заходи адміністративної відповідальності у вигляді штрафів, приписів щодо усунення порушень, а також стягнення шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу.

У випадках істотного порушення екологічних вимог або заподіяння значної шкоди довкіллю можливе застосування цивільно-правової та кримінальної відповідальності. Однак на практиці у Конотопському районі переважає саме адміністративна відповідальність, що не завжди має достатній превентивний ефект. Порушення екологічних вимог з боку підприємств та

суб'єктів господарювання є однією з основних причин погіршення стану довкілля. Це може проявлятися у незаконному викиді шкідливих речовин у повітря, водойми та ґрунти, недотриманні норм утилізації відходів, порушенні правил обробки хімікатів та використанні застарілих технологій виробництва. Такі дії негативно впливають на здоров'я населення, викликають деградацію екосистем та зменшують родючість ґрунтів.

Заподіяння значної шкоди довкіллю може мати не лише локальний, а й регіональний або навіть глобальний характер. Масштабні аварії на промислових підприємствах, розливи хімічних речовин або неконтрольоване вирубування лісів призводять до загибелі флори і фауни, забруднення водних ресурсів та зміни кліматичних умов. Крім того, наслідки таких порушень проявляються тривалий час і потребують значних ресурсів для ліквідації шкоди та відновлення природного середовища.

Для запобігання порушенням екологічних вимог необхідно посилювати правові та контрольні механізми. Це включає регулярні перевірки підприємств, чітке визначення обов'язків щодо охорони довкілля, застосування штрафів та інших санкцій, а також стимулювання впровадження сучасних екологічно безпечних технологій. Поєднання законодавчих, економічних та соціальних заходів дозволяє мінімізувати шкоду довкіллю та забезпечити стає функціонування екосистем і безпечні умови життя для населення.

Незважаючи на наявність нормативно-правової бази, практика притягнення суб'єктів господарювання до екологічної відповідальності в Конотопському районі характеризується низкою проблем.

По-перше, розміри штрафних санкцій у багатьох випадках є недостатніми порівняно з економічною вигодою, яку отримують підприємства внаслідок порушення екологічних вимог. Це знижує стримувальний ефект відповідальності.

По-друге, має місце недостатній рівень екологічного контролю, зокрема через обмежені кадрові та матеріально-технічні ресурси контролюючих органів.

Це ускладнює системне виявлення порушень і належний контроль за виконанням приписів.

По-третє, ускладненою є процедура доведення факту заподіяння шкоди довкіллю та встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діяльністю суб'єкта господарювання і негативними екологічними наслідками, що знижує ефективність судового захисту.

З метою підвищення ефективності правового механізму притягнення суб'єктів господарювання до відповідальності в Конотопському районі доцільно реалізувати комплекс заходів правового, організаційного та економічного характеру.

Насамперед необхідним є посилення відповідальності за порушення екологічного законодавства шляхом перегляду розмірів штрафів та приведення їх у відповідність до реального рівня екологічної шкоди. Це сприятиме формуванню превентивної функції юридичної відповідальності.

Важливим напрямом є вдосконалення діяльності контролюючих органів шляхом запровадження сучасних методів екологічного моніторингу, підвищення рівня професійної підготовки інспекторів, а також активного використання цифрових технологій для фіксації порушень.

Доцільним є також посилення ролі органів місцевого самоврядування у сфері екологічного контролю, зокрема через розроблення та реалізацію місцевих програм охорони довкілля, проведення екологічних аудитів та громадських слухань.

Крім того, важливе значення має підвищення рівня екологічної свідомості суб'єктів господарювання шляхом інформаційно-роз'яснювальної роботи, стимулювання впровадження екологічно безпечних технологій та добровільного дотримання екологічних стандартів.

Удосконалення правового механізму щодо відповідальності суб'єктів господарювання за екологічну безпеку населення є важливим кроком для забезпечення сталого розвитку та охорони навколишнього середовища. Чітке законодавче визначення обов'язків підприємств, контроль за дотриманням норм

та регулярний екологічний аудит дозволяють зменшити ризики забруднення довкілля та запобігти негативним наслідкам для здоров'я населення.

Крім того, розвиток системи санкцій, заохочення впровадження екологічно безпечних технологій та залучення громадськості до контролю за діяльністю підприємств підвищують відповідальність бізнесу та ефективність правового механізму. Комплексний підхід поєднує правові, економічні та соціальні заходи, що сприяє захисту екологічної безпеки громади та створенню безпечного та комфортного середовища для життя населення.

Існують додаткові шляхи вдосконалення правового механізму суб'єктів господарювання щодо екологічної безпеки населення в Конотопському районі:

1. Впровадження системи оцінки екологічних ризиків на підприємствах - обов'язкова розробка екологічного паспорта підприємства, який включає аналіз потенційних джерел забруднення, шляхи поширення забруднюючих речовин та оцінку впливу на здоров'я населення, використання моделей прогнозування впливу (наприклад, моделювання поширення забруднюючих речовин у повітрі, воді та ґрунті), щоб заздалегідь передбачати потенційні загрози, регулярна екологічна звітність, що інтегрується з місцевою адміністрацією та громадськими організаціями.

2. Інтеграція «розумних» технологій у контроль за підприємствами: інтернет речей для відстеження викидів у реальному часі, системи штучного інтелекту для виявлення аномалій у роботі обладнання, що може призводити до забруднення, використання дронів для контролю територій, де підприємства зберігають відходи або мають промислові зони.

3. Розвиток системи стимулювання «зеленої» відповідальності - введення екологічних сертифікатів для підприємств, які впроваджують безпечні технології та зменшують негативний вплив на навколишнє середовище, запровадження страхування екологічних ризиків, коли підприємства несуть фінансову відповідальність за можливі збитки для здоров'я населення та довкілля.

4. Партнерство між владою, громадськістю та бізнесом - створення платформ співпраці, де підприємства, органи контролю та громада обмінюються інформацією щодо стану навколишнього середовища, громадські моніторингові групи з навчанням методам оцінки забруднення, заохочення спільних екологічних проєктів: озеленення, очищення річок, утилізація відходів.

5. Удосконалення правового регулювання через прецедентне право та практику - використання аналізу судових рішень щодо екологічних правопорушень для вдосконалення нормативів і санкцій, розробка механізму швидкого реагування на екологічні порушення із чіткими термінами та покараннями.

6. Врахування кліматичних змін та їхнього впливу на екологічну безпеку - інтеграція у планування діяльності підприємств кліматичних ризиків, таких як підвищення температури, посухи або повені, що можуть посилити негативний вплив забруднень, розробка адаптаційних заходів для зменшення шкідливого впливу на населення та навколишнє середовище (захисні зелені пояси, очищення водних ресурсів).

7. Розширення механізмів соціальної відповідальності бізнесу - включення у політику підприємств соціальних програм, що компенсують можливий шкодочинний вплив на громаду: медичне обстеження населення, безпечні дитячі майданчики, екологічні навчальні програми, створення фонду компенсації екологічних ризиків, куди підприємства відраховують частину прибутку на відновлення довкілля та підтримку населення (таблиця 2.3.)

Таблиця 2.3.

Заходи, проведені в Конотопському районі щодо збереження довкілля

Заходи	Механізм впливу	Очікуваний ефект для довкілля та населення
Оновлення районних екологічних норм та стандартів	Законодавче закріплення граничних норм викидів, утилізації відходів,	Зменшення забруднення повітря, води та ґрунту; зниження ризику захворювань населення

Заходи	Механізм впливу	Очікуваний ефект для довкілля та населення
	контролю шуму та хімічного забруднення	
Впровадження системи оцінки екологічних ризиків	Екологічні паспорти підприємств, моделювання впливу на довкілля	Прогнозування потенційної шкоди; мінімізація аварійних ситуацій та забруднень
Автоматизований контроль та моніторинг	Датчики повітря, води, ґрунту, дрони, системи IoT	Швидке виявлення порушень; оперативне реагування; зменшення тривалого впливу забруднень
Посилення відповідальності за порушення	Штрафи, адміністративна та кримінальна відповідальність, страхування екологічних ризиків	Мотивація підприємств до дотримання норм; відновлення довкілля у разі шкоди
Стимулювання «зеленої» відповідальності	Податкові пільги, сертифікати, гранти на «чисті» технології	Використання безпечних технологій; зниження шкідливих викидів; покращення екологічної культури підприємств
Громадський контроль та участь населення	Еко-ради, «еко-скарги», публічні звіти підприємств	Підвищення прозорості; швидке виявлення порушень; залучення населення до охорони довкілля
Освітні та інформаційні програми	Тренінги для керівників, інформаційні кампанії для населення	Підвищення екологічної свідомості; зменшення ризиків через інформованість громадян
Інтеграція кліматичних та екологічних ризиків	Планування діяльності підприємств з урахуванням посух, повеней, змін температури	Адаптація до кліматичних змін; мінімізація шкоди від комбінованого впливу забруднень та природних факторів
Соціальна відповідальність бізнесу	Медичне обстеження населення, озеленення, еко-програми	Підвищення рівня здоров'я населення; покращення екологічного стану району; формування позитивного іміджу підприємств

Заходи	Механізм впливу	Очікуваний ефект для довкілля та населення
Рекультивація та відновлення природних ресурсів	Відновлення деградованих земель, очищення річок, створення зелених зон	Покращення мікроклімату; зниження ризику забруднення; підвищення якості життя мешканців

Вдосконалення правового механізму суб'єктів господарювання щодо екологічної безпеки населення в Конотопському районі передбачає комплексний підхід, що інтегрує правові, технологічні, економічні та соціальні аспекти діяльності підприємств. На правовому рівні важливим є оновлення місцевих нормативів та стандартів, що регулюють допустимі викиди шкідливих речовин, утилізацію відходів та контроль шумового й хімічного забруднення. Чітке законодавче закріплення відповідальності підприємств за шкоду довкіллю та здоров'ю населення, а також впровадження механізмів швидкого реагування на екологічні порушення, дозволяє підвищити ефективність контролю та зменшити ризики негативного впливу промислової діяльності.

Сучасні технології відкривають нові можливості для моніторингу та прогнозування екологічних ризиків. Використання автоматизованих систем контролю повітря, води та ґрунту, дронів для перевірки промислових територій та інтеграція систем штучного інтелекту дозволяють виявляти порушення в реальному часі та оперативно реагувати на загрози. Оцінка потенційного впливу діяльності підприємств на населення через екологічні паспорти та моделювання поширення забруднень сприяє прогнозуванню ризиків та запобіганню аварійних ситуацій.

Економічні механізми стимулювання «зеленої» відповідальності підприємств передбачають впровадження податкових пільг, грантів та сертифікації для компаній, які використовують чисті технології та енергоефективне обладнання. Водночас страхування екологічних ризиків та фінансові санкції за порушення норм створюють додаткову мотивацію для дотримання екологічних стандартів. Це дозволяє не лише зменшувати

забруднення, а й розвивати інфраструктуру для утилізації та переробки відходів. Важливою складовою механізму є соціальна взаємодія та залучення громади.

Створення екологічних рад, публічна звітність підприємств та механізми інформування населення про стан довкілля сприяють підвищенню прозорості та екологічної свідомості. Організація навчальних програм для працівників підприємств і інформаційних кампаній серед населення дозволяє формувати культуру відповідальності та попереджати негативний вплив на здоров'я мешканців.

Екологічний напрямок включає рекультивацію деградованих земель, очищення водойм та створення зелених зон навколо промислових об'єктів, що покращує мікроклімат та зменшує шкідливий вплив на населення. Адаптація підприємств до змін клімату, таких як посухи чи повені, дозволяє знизити ризик комбінованого негативного впливу природних та антропогенних факторів. Соціальні заходи, такі як озеленення територій, медичне обстеження мешканців у зонах ризику та створення безпечних громадських просторів, доповнюють правові та технологічні механізми, роблячи систему відповідальності більш ефективною та комплексною.

Реалізація такого підходу дозволяє суттєво зменшити забруднення повітря, води та ґрунту, підвищити якість життя населення, стимулювати використання чистих технологій та формувати ефективну взаємодію влади, бізнесу та громади. Це забезпечує сталий розвиток Конотопського району, захист здоров'я населення та довкілля, а також прогнозування та запобігання потенційним екологічним ризикам.

Удосконалення екологічної безпеки населення в умовах об'єднаної територіальної громади, зокрема на прикладі Конотопської територіальної громади, потребує комплексного підходу, що поєднує правові, технологічні, економічні та соціальні механізми. Аналіз сучасного стану довкілля в районі показав, що існують суттєві джерела забруднення, які негативно впливають на здоров'я населення та якість життя громади. Ефективне функціонування

правового механізму відповідальності суб'єктів господарювання є ключовим елементом забезпечення екологічної безпеки.

Удосконалення цього механізму передбачає оновлення місцевих нормативів і стандартів, чітке закріплення відповідальності за порушення екологічного законодавства, застосування фінансових та адміністративних санкцій, а також стимулювання впровадження «зелених» технологій і енергоефективного обладнання. Використання сучасних технологій моніторингу, прогнозування та оцінки екологічних ризиків дозволяє оперативно реагувати на негативні впливи та запобігати аварійним ситуаціям.

Соціальна складова є не менш важливою. Залучення громади до контролю за діяльністю підприємств, проведення інформаційних кампаній та освітніх програм підвищує екологічну свідомість населення та сприяє формуванню культури відповідальності. Відновлення природних ресурсів, рекультивація деградованих земель і створення зелених зон покращують мікроклімат і сприяють зниженню екологічних ризиків для мешканців.

Таким чином, комплексна реалізація правових, технологічних, економічних та соціальних заходів дозволяє підвищити рівень екологічної безпеки, забезпечити сталий розвиток Конотопської територіальної громади та сприяти збереженню здоров'я та якості життя її населення. Ефективне поєднання цих механізмів є запорукою формування безпечного та екологічно стабільного середовища, яке відповідає сучасним вимогам сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного нами дослідження проблеми удосконалення екологічної безпеки населення в умовах об'єднаної територіальної громади, можна зробити наступні висновки:

Охарактеризовано поняття та зміст екологічної безпеки населення. Екологічна безпека охоплює якість атмосферного повітря, водних ресурсів, ґрунтів, рівень шумового та радіаційного навантаження, а також систему правових, організаційних і соціально-економічних заходів, спрямованих на мінімізацію екологічних ризиків.

Забезпечення екологічної безпеки населення є пріоритетним напрямом державної політики та діяльності органів місцевого самоврядування. Ефективна реалізація природоохоронних заходів, розвиток екологічної культури громадян і впровадження сучасних технологій моніторингу довкілля створюють підґрунтя для збереження здоров'я людей, підвищення якості життя та сталого розвитку суспільства.

Проаналізовано нормативно-правове забезпечення екологічної безпеки населення в Україні. У результаті аналізу нормативно-правового забезпечення екологічної безпеки населення в Україні. Встановлено, що законодавча база сформована на основі конституційних гарантій права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та охоплює систему законів, підзаконних актів і державних програм у сфері охорони навколишнього природного середовища. Нормативні документи визначають повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування, механізми екологічного контролю, відповідальність за порушення природоохоронного законодавства, а також інструменти екологічного моніторингу й оцінки впливу на довкілля.

Водночас аналіз засвідчив необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання з урахуванням сучасних екологічних викликів і європейських стандартів. Підвищення ефективності реалізації норм законодавства, посилення контролю за їх дотриманням і забезпечення відкритості екологічної інформації сприятимуть зміцненню екологічної безпеки

населення та підвищенню рівня захисту його прав в умовах сталого розвитку України.

Охарактеризовано господарську діяльності та екологічні ризики у Конотопській міській територіальній громаді. Визначено, що економічна активність громади створює підґрунтя для її соціально-економічного розвитку, наповнення місцевого бюджету та зайнятості населення, проте водночас супроводжується певним антропогенним навантаженням на довкілля.

Проаналізовані екологічні ризики пов'язані з викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря, утворенням та накопиченням відходів, станом водних ресурсів і зношеністю інженерної інфраструктури. Це зумовлює необхідність удосконалення системи екологічного моніторингу, впровадження природоохоронних заходів і підвищення екологічної відповідальності суб'єктів господарювання. Комплексний підхід до управління ризиками сприятиме забезпеченню екологічної безпеки та сталому розвитку Конотопської міської територіальної громади.

Досліджено шляхи вдосконалення правового механізму суб'єктів господарювання до відповідальності щодо екологічної безпеки населення. Обґрунтовано необхідність посилення превентивної складової законодавства, удосконалення процедур екологічного контролю, підвищення прозорості перевірок та розширення застосування економічних інструментів впливу, зокрема штрафних санкцій, компенсаційних виплат і стимулюючих механізмів для впровадження екологічно безпечних технологій. Ефективність правового механізму значною мірою залежить від узгодженості норм законодавства, належного рівня їх реалізації та невідворотності відповідальності за екологічні правопорушення. Посилення взаємодії між органами державного нагляду, місцевим самоврядуванням і громадськістю.

Слід зазначити, що в межах дослідження розглянуто лише деякі аспекти функціонування торгівельних мереж в умовах конкурентного середовища. Доцільним є поглиблення та подальша розробка зазначеного питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Н. Л. Екологія: навч. посіб. – 2-е вид., зі змінами та доп. Ірпінь :ВЦ НУДПСУ, 2011. 252 с.
2. Авраменко Н.Л. Екологія: навч. посіб. Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2009. 252 с.
3. Андрусик М.П. Екологічне право України: *навч. посіб.* К.: Знання, 2020. 372 с.
4. Базарна Т.С. Особливості сучасного управління в умовах екологічних викликів. *Збірник наукових праць студентів, магістрантів та молодих дослідників «Сучасна наука: погляд молодих»*. Суми: НВВ КЗ СОППО, 2025. С. 13-14.
5. Базарна Т.С. Підтримка безпечних для життя і здоров'я людей екологічних умов в Україні. *Збірник наукових праць студентів, магістрантів та молодих дослідників «Сучасна наука: погляд молодих»*. Суми: НВВ КЗ СОППО, 2026. С.5-6.
6. Біленчук П. Д. Місцеве самоврядування в Україні. Муніципальне право: навч. посібник [для вищих навч. закладів]. К. : «Атіка», 2000. 537 с.
7. Білявський Г.О., Бутченко Л.І. Основи екології: Теорія та практикум. *навчальний посібник* К.: Лібра 2016.
8. Бондар Л.О. Екологічне право України: *навч. посіб.* К.: Бурун Книга. 2008. 368 с.
9. Бондаренко В.Г. Екологічна безпека як складова національної безпеки України: *навчальний посібник*. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 208 с.
10. Бродович Ю., Бродович В. Екологічні виклики сучасності та їх вплив на безпеку життєдіяльності, охорону праці та економіку // *Розвиток міста*. 2025. № 7. С. 15-28.
11. Васюкова Г.Т. Екологія: *підручник*. К.: Кондор, 2009. 524 с.
12. Герц В.В. Екологічне право України: *навч.-метод. посіб.* Х.: Право, 2015. 280 с.

13. Гладкіх Т. Теоретичні аспекти основ екологічної безпеки сільських територій // Економіка та суспільство. – 2024. – Вип. 18. – С. 78–89.
14. Грицайчук В.В. Основи екології: навчальний посібник. Харків: «ОВС», 2004. 125с.
15. Гриценко І. А. Екологічне право: теорія та практика. Харків: Право, 2020. 392 с.
16. Грицик В. Екологія довкілля. Охорона природи: навч. посібник / Грицик В., Канарський Ю., Бедрій Я. – Київ: Кондор, 2009. – 292 с.
17. Данилишин Б.М. Економіка природокористування: підручник. К.: Кондор, 2010. 465 с.
18. Дейнека О.Г. Екологія: навч. посіб. / Дейнека О.Г., Омельченко Т.М., Ніяковський В.В. / Укр. держ. акад. залізн. трансп. – Х.: УкрДАЗТ, 2008. – 197 с.
19. Державні санітарні норми та правила. Гігієнічні нормативи якості повітря населених пунктів / МОЗ України. Київ, 2002. 45 с.
20. Дорогунцов С.І., Коценко К.Ф., Хвесик М.А. Екологія: *підручник* К.: КНЕУ, 2005. 371 с.
21. Екологічне право: навч. посіб./за ред. к.ю.н., доц. Т.П. Устименко. Київ:Правова єдність, 2016 290 с.
22. Жарікова І.О. Екологічна відповідальність суб'єктів господарювання: проблеми правового регулювання // *Підприємство, господарство і право*. 2022. №4. 25-29с.
23. Желібо Є.П., Заверуха Н. М., Зацарний В. В. Безпека життєдіяльності: *навч. посіб.* К.: Каравела, 2009. 344 с.
24. Закон про місцеве самоврядування в Україні. Науково-практичний коментар. К.: 1999. 397с.
25. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»
26. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 36. Ст. 1263.

27. Запольський А.К. Основи екології: підручник. К.: Вища школа, 2003. 358 с.: іл.
28. Золотарьов В.Ф. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Х.: Вид-во ХарРі НАДУ «Магістр», 2003. 248 с.
29. Ковальчук І.П. Екологія: підруч. для проф.-техн. закл. освіти / І.П. Ковальчук, В.Є. Робак. К.: Пед. думка, 2008. 143 с.
30. Ковальчук О.С. Екологічна безпека: навч. посіб. Львів: ЛНУ «Політехніка», 2022. 268 с.
31. Ковальчук П.І. Моделювання і прогнозування стану навколишнього середовища. К. : Либідь, 2003. 2018 с.
32. Козуля Т.В. Процеси екологічного регулювання. Концепція корпоративної екологічної системи / Т.В. Козуля / М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – Х.: НТУ «ХПІ», 2010. – 587 с.
33. Колпаков В.К. *Адміністративне право України*. К.: Юрінком Інтер, 2020. 624 с.
34. Кравченко М.В. *Механізм правового регулювання в системі публічного управління*. Харків: Право, 2021. 224 с.
35. Кривогуз Г.І. Соціальна та екологічна безпека діяльності: навч. посіб. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2014. 556 с.
36. Кристюк В.О. Правове забезпечення екологічної безпеки: досвід міжнародних організацій // Наукові записки. Серія «Право». – 2023. – Вип. 15. – С. 50–61.
37. Лук'яненко І.Г. Основи екологічної безпеки: *монографія*. Харків: Право, 2020. 312 с.
38. Малиновська Л.В. Екологічна політика і безпека України: сучасні виклики та напрями удосконалення // *Екологічна безпека і збалансоване природокористування*. 2023. №1(31). 8-13с.
39. Малиновський В.Я. Державне управління: *Навчальний посібник* / Вид.2-ге, доп. та перероб. К.: Атіка, 2003. 576с.

40. Мельник Т.М., Пухкал О.О. *Публічне адміністрування: сучасні підходи та практика реалізації*. Київ: НАДУ, 2020. 280 с.

41. Мельніченко О.А., Макарова В.І., Старусева В.В. Екологічна безпека: значення та взаємозв'язок з іншими складовими національної безпеки держави // *Національні інтереси України*. 2025. № 2. С. 34-45.

42. Моделювання і прогнозування стану довкілля : підруч. К. : Академія, 2010. 400 с.

43. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 759 с.

44. Погорілко В.Ф., Оніщенко Н.М. *Правові проблеми державного управління в Україні*. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2020. 368 с.

45. Програма розвитку екологічної безпеки Конотопської територіальної громади на 2020-2025 рр. Конотоп, 2020. 48 с.

46. Річні звіти про стан навколишнього середовища / Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Київ, 2021-2023.

47. Сайт Конотопської територіальної громади URL: <https://knt.sm.gov.ua/index.php/ru/press/2-uncategorised/16747-konotopska-miska-ob-ednana-teritorialna-gromada> (дата звернення 12.02.2026)

48. Словник екологічних термінів до курсу «Основи екології» / [Скиба Ю.А., Царенко О.М., Ющик В.В. та ін.]; за заг. ред. Ю.А. Скиби / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, каф. екології. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. 71 с.

49. Словник-довідник сучасних екологічних та природоохоронних термінів / [уклад.: Г.Є. Гончаренко, С.В. Совгіра] / М-во освіти і науки України, Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. К.: Наук. світ, 2010. 106 с.

50. Статистичні дані щодо стану довкілля в Україні / Державна служба статистики України. Київ, 2022. 72 с.

51. Сухарев С.М. Основи екології та охорони довкілля: *навч. посіб.* Київ, 2006. 394с.
52. Сухарев С.М. Технологія та охорона навколишнього середовища: навчальний посібник. Львів: Новий світ, 2004. 252с.
53. Тарангул Л.Л. Публічне управління: *навчальний посібник*. К.: Центр учбової літератури, 2021. 240 с.
54. Тарасевич О.В. Екологічно безпечний розвиток міста: науково-методичні та прикладні аспекти // *Economics and Law*. 2020. Т. 14, № 3. С. 112-124.
55. Федоряк М.М. Основи екології: навч. посіб. М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: ЧНУ, 2009. 335 с.
56. Цимбалюк С.Я. Практикум з екології: навчальний посібник. Ірпінь: НУДПСУ, 2007. 88 с.
57. Шевчук В. Я. Екологічне право України: *підручник*. К.: Юрінком Інтер, 2021. 456с.
58. Школа І.М. Правове забезпечення публічного управління в Україні: *монографія*. Чернівці: Рута, 2022. 298 с.
59. Шульга М.І. Основи екології та безпеки життєдіяльності. К.: Каравела, 2018. 348 с.
60. Ющик І.В. *Правовий статус органів публічного управління: теорія та практика*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 192 с.
61. Яремчик І.Г. Економіка природокористування: [навч. посібник] К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга пам'яті України», Видавничий центр «Просвіта», 2000. 431 с.: іл.